

RAPPORT

ANALYSE AV NÆRINGSLIVET I HOL

MENON-PUBLIKASJON NR. 50/2022

Av Endre Kildal Iversen, Live Nerdrum, Per Fredrik Forsberg Johnsen og Erik Jakobsen

Forord

På oppdrag for Hol kommune har Menon Economics gjennomført en kartlegging av næringslivets utvikling over tid og muligheter for næringsutvikling. Formålet med rapporten er å bidra til å forbedre kunnskapsgrunnlaget inn i arbeidet med kommunens næringsstrategi.

Rapporten er skrevet av Endre Kildal Iversen, Live Nerdrum og Per Fredrik Forsberg Johnsen. Erik W. Jakobsen har vært kvalitetssikrer. Vi har fått nyttige innspill i prosessen internt fra Øyvind Handberg, Per Fredrik Forsberg Johnsen, Jonas Erraia, Mathie Rødal og Anders Myklebust. Arbeidet er gjennomført i perioden november 2021 til mai 2022.

En stor takk til oppdragsgiverne ved Andreas Tenold Bergo, Helene Amundsen og Trond B. Augunet for gode diskusjoner og kommentarer. Til slutt takk til lokale eksperter og kjentfolk for nyttige innspill til arbeidet.

Mai 2022

Endre Kildal Iversen
Prosjektleder
Menon Economics

Innhold

SAMMENDRAG	3
1. INNLEDNING	5
1.1. Om oppdraget	5
1.2. Data og informasjonskilder	5
1.3. Bakgrunn for oppdraget	6
1.3.1. Geilo og Hol er attraktiv reiselivsdestinasjon	6
1.3.2. Svak befolkningsutvikling over tid	7
1.3.3. Det er behov for omstilling: Ønske om å diversifisere og øke sysselsettingen	9
1.3.4. Kommunens arbeid med næringsutvikling	9
2. STATUS OG UTVIKLING I HOLS NÆRINGS LIV	10
2.1. Status for næringslivet i Hol	10
2.1.1. Bygg- og anlegg og reiselivsnæringen står for størst verdiskaping og sysselsetting	10
2.1.2. Eiendom, finans og forsyningsindustri er de mest produktive næringene	12
2.1.3. Vestlia Resort og Hallingplast er største bedrifter	14
2.1.4. Pandemien traff reiselivsnæringen hardt	14
2.2. Utviklingen i Hols næringsliv over tid	15
2.2.1. Positiv utvikling i verdiskaping og sysselsetting fra 2012	15
2.2.2. Økt produktivitet og lønnsomhet fra 2015 til pandemien	16
2.2.3. Høy konsentrasjon i næringslivet, men også økende diversifisering over tid	17
2.2.4. Størst verdiskapingsvekst innen bygg og anlegg, handel og reiselivsnæringen	18
2.3. Næringslivet i Hol sett opp mot utvalgte sammenligningskommuner	19
3. ANALYSE AV HOLS NÆRINGS MULIGHETER	23
3.1. Næringsstrategi med utgangspunkt i ressursgrunnlaget	23
3.2. Hva er Hols muligheter?	24
3.2.1. Økt bruk av fritidsboliger og økt forbruk kan gi stor lokal omsetning	24
3.2.2. Øke lokale bygg- og anleggsaktørers andel av fritidsboligmarkedet	25
3.2.3. Utvide destinasjonssamarbeidet til hele næringslivet	26
3.2.4. Geilo kan bli mer kjent for bærekraft og nasjonalparker	27
3.3. Hva kan Hol kommune gjøre?	28
3.3.1. Utvikle en ny næringsstrategi	28
3.3.2. Styrke bygg- og anleggsbransjen	29
3.3.3. Innovasjon i tjenester rettet mot fritidsboligbesøkende	30
3.3.4. Ta initiativ til et samlet løft for fellesgoder	30
3.3.5. Innovasjon og samspill med nabokommuner i Hallingdal	32
VEDLEGG	34
Vedlegg A: Næringsinndeling	34

Sammendrag

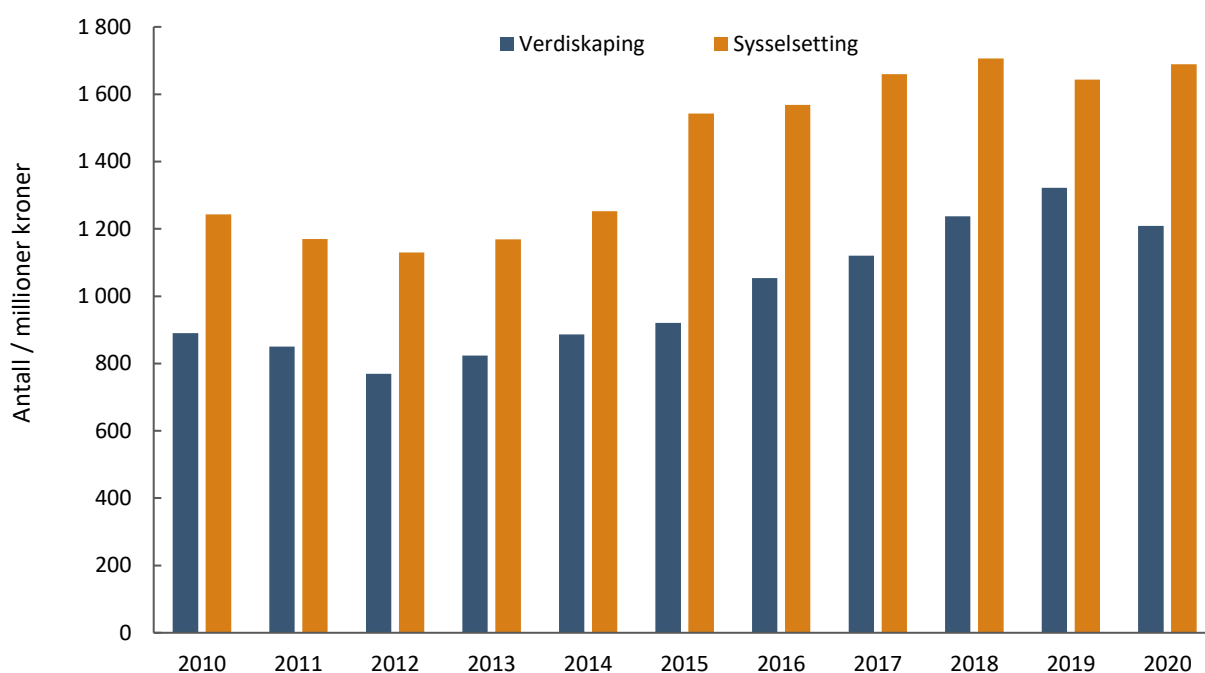
På oppdrag for Hol kommune har Menon Economics gjennomført en kartlegging av næringslivets utvikling over tid og muligheter for næringsutvikling. Formålet med rapporten er å bidra til å forbedre kunnskapsgrunnlaget inn i arbeidet med kommunens næringsstrategi.

Hol kommune og Geilo er en attraktiv reiselivsdestinasjon. Det er et bredt tilbud av både sommer- og vinteropplevelser, og kommersielle tilbud i kommunen. Menon Economics har i prosjektet «Økonomisk analyse av reiselivet i Hol» beregnet at tilreisende i Hol la igjen nærmere 1,1 milliarder kroner i kommunene i 2019, hvorav kommersielt overnattende stod for halvparten av omsetningen, tilsvarende 570 millioner kroner.

Hol hadde, som flere av de andre kommunene i Hallingdal, en negativ befolkningsutvikling over tid, med en aldrende befolkning og en arbeidsstyrke med et lavere utdanningsnivå enn gjennomsnittet i Viken. I tillegg har regionen et spesielt konsentrert næringsliv dominert av reiselivsnæringen eller relaterte næringer som handel og bygg og anlegg. En sårbarhet knyttet til næringsstrukturen ble synliggjort under koronapandemien da reiselivsnæringen ble rammet av strenge reiserestriksjoner som blant annet resulterte i høy arbeidsledighet. Disse utfordringene var bakgrunnen for at regionen søkte og fikk tildelt en 3-årig omstillingsstatus i 2021 av Viken fylkeskommune. Statusen innebærer finansiering for å gjennomføre et ekstraordinært næringsutviklingsarbeid.

Menon finner imidlertid at det også er flere positive utviklingstrekk i Hol. Befolkningsutviklingen i Hol kommune gikk i riktig retning fra 2010 til året før pandemien, og har også økt etter pandemien. Utviklingen innen verdiskaping og sysselsetting har også vært positiv etter 2012. Verdiskapingen i næringslivet i Hol økte fra 769 millioner i 2012 til 1322 millioner kroner i 2019 i løpende priser, en vekst på 71 prosent. Utviklingen presenteres i figuren under.

Figur A: Utvikling i verdiskaping og sysselsetting i Hol kommune. 2010-2020. Kilde: Menon Economics

Det er reiselivsnæringen og bygg- og anleggsnæringen som har hatt størst vekst i verdiskaping og som er de viktige driverne bak veksten i næringslivet. Reiselivsnæringen har en positiv utvikling, blant annet ved hjelp av den fordelaktige kostnadsmessige konkurranseevne som følge av oljeprisfallet og den store kronesvekkelsen i 2014. De senere årene har det pågått en konsolidering som har bidratt til enklere samarbeid og økte investeringer. Det er flere utviklingsprosjekter på trappene i årene som kommer: Ny taubane, utbygging og utvidelse av hotell og skisentre, satsning på grønn mobilitet og utbygging av fritidsboliger i Vestlia reiselivsområde. Når det gjelder bygg- og anleggsnæringen kan den positive utviklingen i stor grad tilskrives den utbredte hytteutbyggingen som har funnet sted i perioden. Det bygges opp mot 90-100 fritidsboliger i året i kommunen, og i 2021 var det totalt 5700 fritidsboliger i Hol, 1 400 flere enn i år 2000. Bygg- og anleggsbransjen hadde totalt en omsetning på 410 millioner kroner i 2019 fra utbygging, oppgradering og vedlikehold av fritidsboliger.

Reiselivet (i utvidet forstand, inkl. reiselivsnæring, bygg og anlegg, varehandel) er dominerende i Hol kommune. De klassiske reiselivsbransjene overnatting, servering, opplevelser, formidling og transport, står samlet for om lag 600 sysselsatte. Hvis man i tillegg teller handels-, eiendoms- og bygg og anleggsbransjen som også leverer til de tilreisende, telles det i tillegg rundt 470 sysselsatte. Menons «Økonomisk kartlegging av reiselivet i Hol» viste at 37 prosent av verdiskapingen og 48 prosent av sysselsettingen i Hol kan knyttes direkte til turistenes forbruk og bygging og vedlikehold av fritidsboligbygging. I tillegg kommer indirekte virkninger gjennom bedriftenes vare- og tjenestekjøp i kommunen.

Hol kommune ønsker vekst i nye og etablerte næringer. Koronapandemien var en krevende tid for alle kommuner med en stor reiselivsnæring. Hol kommunes avhengighet av reiselivet og sårbarheten det medfører ble synlig da reiserestriksjonene rammet reiselivet hardt. Vår vurdering er imidlertid at reiselivet i Hol er relativt robust. God balanse mellom gjestedøgn i fritidsboliger og på kommersielle overnattingssteder reduserer risikoen forbundet med makroøkonomiske konjunkturer og andre kriser. Bruk av fritidsboliger og tilhørende forbruk er stabilt over tid og blir som et sikkerhetsnett for serveringsteder, opplevelsesaktører og varehandelen hvis annen turisme uteblir. Ellers beveger også reiselivets hovedmarkeder seg i ulik retning over konjunkturerne: Forretningsmarkedet vokser når norsk økonomi går bra, mens turismen øker når norsk økonomi og norsk krone svekkes. En reiselivsnæring som evner å tilpasse seg mellom forretningsreiser og turisme kan klare seg i både økonomiske opp- og nedturer.

Analysen av Hols muligheter og våre anbefalinger handler først og fremst om å videreutvikle næringslivet med utgangspunkt i dagens ressursgrunnlag. Hol har sterke næringer i reiselivs-, bygg- og anleggs- og handelsnæringene, og lykkes man med videreutviklingen av disse, vil resten av næringslivet nyte godt av indirekte effekter gjennom økt lokal etterspørsel, et større lokalt arbeidsmarked og andre positive virkninger av et lokalsamfunn i vekst.

Menon har identifisert fire muligheter for Hol kommune og presenterer anbefalinger om tiltak som kan bidra til å realisere disse. Den første næringsmuligheten handler om å utvide ettermarkedet for allerede besøkende av eksisterende fritidsboliger. Det innebærer å videreutvikle tilbudet av produkter og tjenester og lage gode løsninger som tilgjengeliggjør dem. Den andre muligheten er å øke lokale bygg- og anleggsaktørers andeler i markedet for bygging av fritidsboliger. I dag har ikke de lokale aktørene kapasitet og mulighet til å håndtere etterspørselen, og en stor andel av arbeidet utføres dermed av bedrifter utenfor kommunen. Den tredje muligheten går ut på å utvide destinasjonssamarbeidet til å omfatte hele næringslivet. Det innebærer blant annet at det kan være naturlig for Visit Geilo å ta en mer aktiv rolle i utviklingen av Geilo, men også å få på plass finansiering som involverer alle delene av næringslivet som har inntekter fra tilreisende. Den fjerde og siste muligheten omhandler Geilos kobling til bærekraft og nasjonalparkstatusen.

1. Innledning

1.1. Om oppdraget

Kommunene i Norge spiller en viktig rolle i lokal næringsutvikling i Norge. Gjennom satsning på og finansiering av destinasjonsselskap, tildelinger fra næringsfondet, bruk av virkemidler i arealpolitikken, reguleringsarbeid og utforming av offentlige rom, legger Hol kommune til rette for lokalt næringsliv. Beslutninger som tas i kommunene vil ha virkninger på nåtidens og framtidens innbyggere og næringsliv, og gode politiske beslutninger avhenger av gode og forståelige beslutningsgrunnlag.

Formålet med rapporten er å bidra til å forbedre kunnskapsgrunnlaget inn i arbeidet med Hol kommunes næringsstrategi. Rapporten består en innledning og to hoveddeler. Innledningskapittelet handler om bakgrunnen for oppdraget. Vi beskriver Hol kommune som reiselivsdestinasjon, kartlegger utviklingen i befolkningsgrunnlaget og -sammensetningen i kommunen, og omtaler omstillingsstatusen som Hol er en del av. I rapportens andre del kartlegges utviklingen i næringslivet generelt og næring for næring, med fokus på inntekter, verdiskaping, sysselsetting, produktivitet og lønnsomhet. I rapportens tredje del vurderer vi Hols næringsmuligheter, og gir våre anbefalinger om hvordan utvikle etablerte og nye næringer i kommunen.

1.2. Data og informasjonskilder

Denne rapporten tar utgangspunkt i følgende datakilder:

- Menon Economics sin regnskapsdatabase: Menons regnskapsdatabase inneholder regnskapsinformasjon for alle foretak i Norge med plikt til å levere regnskap til Brønnøysundregistrene. Databasen har blitt utviklet over flere år og inneholder data tilbake til 1990-tallet. Denne inneholder også data på avdelinger, som gir oss mulighet for å finne antall ansatte ved lokale avdelingskontor. Menon har utviklet egne næringspopulasjoner som brukes i dette prosjektet.
- Offentlig statistikk fra Statistisk sentralbyrå
- Intervjuer: Vi har gjennomført totalt 18 intervjuer med interessenter i Hols næringsliv, deriblant 5 intervjuer av aktører i reiselivsnæringen, 8 intervjuer med bygg- og anleggsbransjen, 2 intervjuer med aktører fra andre bransjer, samt 3 intervjuer med kommunen og andre offentlige aktører som reiselivsstudiene ved Fagskolen i Viken og Sats på Hallingdal (et prosjekt under Regionrådet for Hallingdal).
- Intern workshop: Menon har gjennomført en intern workshop med deltakelse fra partner og styreleder Erik W. Jacobsen, partner Jonas Erraia (ansvarlig for prosjektet «Mulighetsrommet for Vikens næringsliv i etterkant av korona»), seniorøkonom Anders Myklebust (leder for reiselivsteamet), seniorøkonom Øyvind Handberg (ansvarlig for prosjektet «Bærekraftig utvikling i Norefjell-Reinsjøfjell») senioranalytiker Per Fredrik Forsberg Johnsen (dataanalyseansvarlig i prosjektet), analytiker Live Nerdrum (operativ prosjektleder) og Mathie Rødal (medlem i reiselivsteamet) deltok. I workshopen ble dataanalysene gjennomgått og diskutert, og Hols næringsmuligheter drøftet.

Parallelt med arbeidet med denne rapporten har Menon arbeidet med tre relevante prosjekter: «Økonomisk analyse av reiselivet i Hol» med Visit Geilo var oppdragsgiver, samt prosjektene «Bærekraftig utvikling i Norefjell-Reinsjøfjell» og «Mulighetsrommet for Vikens næringsliv i etterkant av korona» som Menon gjennomfører for Viken fylkeskommune. Både prosjektteamet og prosjektperioden har vært delvis overlappende mellom dette og de tre nevnte prosjektene. Synergier i datainnhenting og analysearbeid med disse prosjektene har styrket kunnskapsgrunnlaget og har muliggjort flere intervjuer og flere kvantitative analyser enn hva som ellers ville vært

mulig innenfor prosjektets rammer. Vi har også gjennomgått andre tilgrensende rapporter «Analyse av næringslivet på Voss» (Menon, 2021), og «Sats på Hallingdal» (Regionrådet for Hallingdal, 2022). I tillegg er det i forbindelse med utarbeidelse av denne rapporten gjennomgått oversendte dokumenter fra Hol kommune og Visit Geilo.

1.3. Bakgrunn for oppdraget

1.3.1. Geilo og Hol er attraktiv reiselivsdestinasjon

Hol er en nasjonalparkkommune, der 91 prosent av arealet ligger høyere enn 900 meter over havet. Kommunen befinner seg øverst i Hallingdal, midt mellom Oslo og Bergen. Reiselivet i Hol har et tyngdepunkt i tettstedet Geilo som ligger i en liten dal midt mellom nasjonalparkene Hardangervidda Nasjonalpark og Hallingskarvet Nasjonalpark. Hol ligger omtrent midt mellom øst og vest og har god tilgjengelighet via flere ferdselsårer. Et populært fremkomstmiddel er Bergensbanen som har tre stopp i kommunen; Geilo, Ustaoset og Haugastøl. Til Geilo tar toget 3 timer fra Bergen og 3,5 timer fra Oslo. Reiser man med buss eller personbil nås Hol via Riksvei 7. I tillegg er Hol tilgjengelig fra Vestfold og Telemark via riksvei 40.

Det er mange gode grunner til å besøke Hol kommune. Det er blant annet flere alpinanlegg rundt Geilo, med til sammen 21 heiser og 45 alpinløyper som gir mulighet for gode opplevelser for både familier og drevne utøvere. Med nasjonalparker og fjell på flere kanter er det også gode turmuligheter både til fots og på langrennsski. Det er en rekke godt merkede turistruter på høyfjellet, samt ferdselsveier og stier som har eksistert i flere hundre år. Hol og Geilo kan også tilby andre typer aktiviteter som rafting på Numedalslågen, juvvandring, zipline, hundespann, ridning, gokart og snøscootersafari på Dagali.

Destinasjoners konkurranseevne kan generelt sies å avhenge av tre hovedfaktorer, men hvor prisen også kan anses som et resultat av god attraktivitet på de to andre faktorene:

1. Innholdet – *Kvaliteten og omfanget på tilbudte opplevelser*

Besøkendes opplevelser ved kjøp av kommersielle tjenester som skikjøring og sykling i alpinanlegg, rafting, sledekjøring, hotell og restauranter osv. Besøkendes opplevelser av naturlige og produserte fellesgoder som stier, langrennsløyper, villrein, fjellandskap, offentlige rom osv.

2. Tilgjengeligheten – *Digital og fysisk tilgjengelighet*

Digital formidling – Besøkendes mulighet til å finne og bestille skreddersydde opplevelser og tjenester for turister og hyttebesøkende. Innad på destinasjonen – Interntransport mellom opplevelser og bo-områder. Reisetid til destinasjonen fra besøkendes hjemsted – Dvs. tog- og bussforbindelser og kjøretid på vei.

3. Prisen – *På enkeltprodukt og samlet turistopplevelse*

Vil avhenge av nasjonalt lønns- og prisnivå, valutakursutvikling og lokale forhold.

Som illustrert i Figur 1, har Hol har et bredt tilbud av både sommer- og vinteropplevelser, i tillegg til mange hoteller og annen overnatting, varehandel og spisesteder. Destinasjonen tilgjengelig både for markeder i øst og i vest med tog, bil og buss. Innad i destinasjonen gir relativt korte avstander (ihvertfall i Geilo) og gratis buss mellom skisentre og hyttefelt god intern tilgjengelighet.

Menon har rangert fritidsboligattraktivitet for samtlige postnummer i fjelltraktene i Sør-Norge i et prosjekt for en privat kunde. I rangeringsmodellen rangeres og vektet værforhold, nærhet til og lengde på tur- og langrennsløyper, alpin tilbud og reisetider til befolkningen utenfor kommunen likt. Postnummer 3588 Dagali og 3580 Geilo kommer på andre og tredje plass over mest attraktive områder for fritidsboliger i Sør-Norge. Høy

attraktivitet og etterspørsel bidrar til høyere priser på fritidsboliger og hotellrom sammenlignet med de fleste andre fjell- og hyttedestinasjoner.

Figur 1: Illustrasjon av tilbudet rettet mot vinter- og sommerturister i Geilo. Kilde: geilo.com

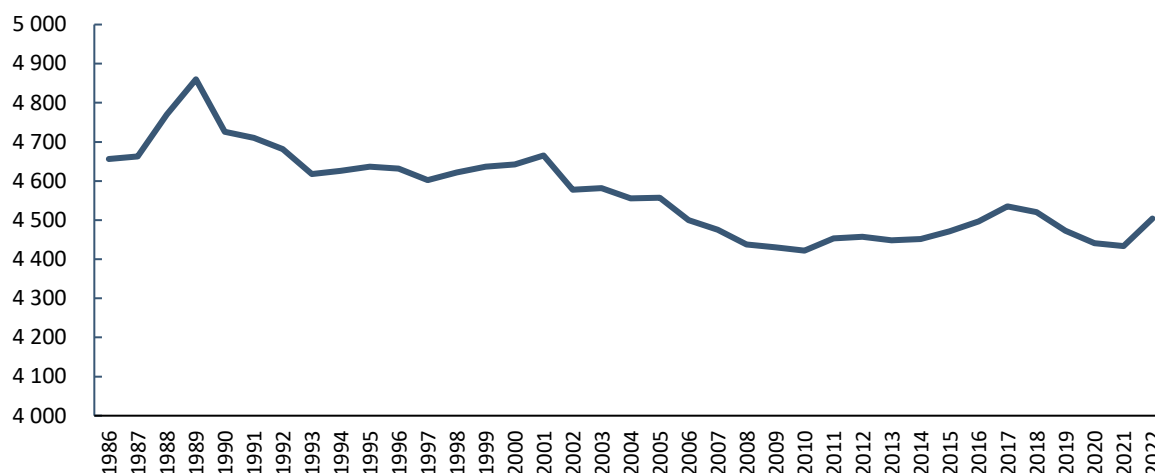
Menon Economics har i prosjektet «Økonomisk analyse av reiselivet i Hol» beregnet at tilreisende i Hol la igjen nærmere 1,1 milliarder kroner i kommunene i 2019, hvorav kommersielt overnattende stod for halvparten av omsetningen, tilsvarende 570 millioner kroner. Næringslivet i Hol kommune er innrettet mot inntektene som følger av turisme og fritidsboligutbygging og -vedlikehold. Bygg- og anleggsbransjen er næringen med størst verdiskaping knyttet til reiselivet med rundt 240 millioner kroner i 2019, mens reiselivsnæringen har nest mest verdiskaping fra besøkendes forbruk og investeringer med cirka 210 millioner kroner samme år. Menons «Økonomisk kartlegging av reiselivet i Hol» viste at 37 prosent av kommunens verdiskaping og 48 prosent av sysselsettingen knyttes til turisters forbruk og bygging og vedlikehold av fritidsboligbygging.

1.3.2. Svak befolkningsutvikling over tid

Fra slutten av 1980-tallet til i dag har befolkningsutviklingen i Hol hatt en svakt negativ trend, som presentert i Figur 2. Det var særlig en negativ utviklingstrend fra 1989 til 2008. I starten av denne perioden var innbyggertallet i Hol på det høyeste med nesten 4 900 innbyggere. Etter 2008 har befolkningen ligget på omtrent 4 500 innbyggere, men det har vært noen ulike trendfaser innad i perioden. Mellom 2008 og 2017 var det en

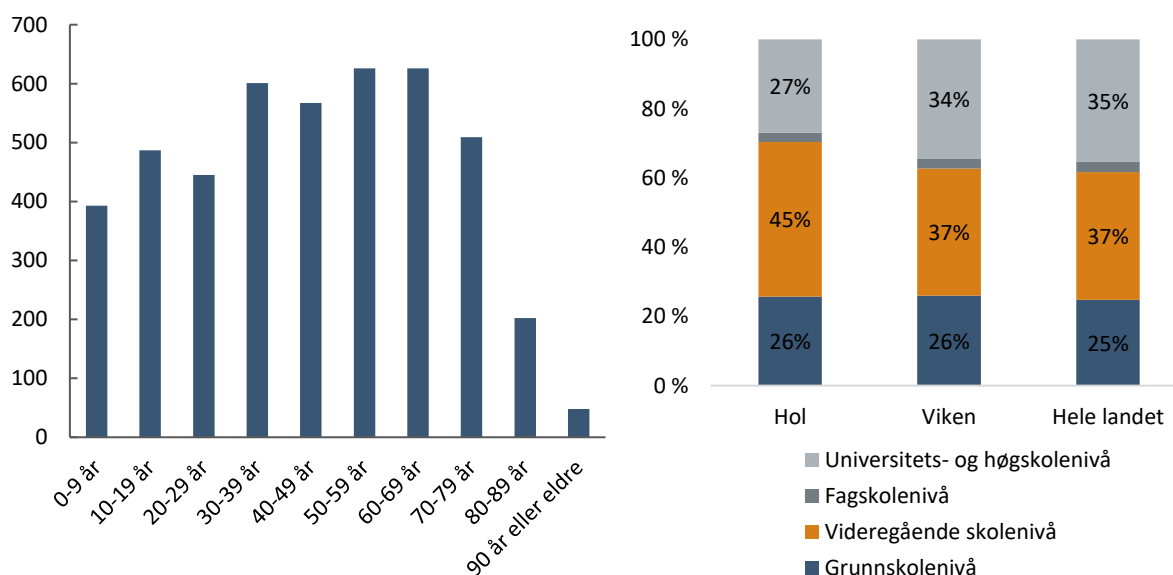
svak positiv trend, før veksten igjen snudde til en negativ retning frem til 2021. I 2022 var det økning til 4 504 innbyggere i Hol.

Figur 2: Befolkningsutviklingen i Hol kommune. Kilde: SSB

Til venstre i Figur 3 presenteres alderssammensetningen i Hol i 2021. Figuren viser at 3 374 personer, tilsvarende 75 prosent av befolkningen, er mellom 20 og 70 år og dermed i arbeidsfør alder. Sammenlignet med både hele landet og Viken har Hol en noe eldre befolkning. Særlig aldersgruppen 60-79 år er relativt større, mens aldersgruppen under 29 år er mindre.

Figur 3: Til venstre: Aldersfordeling av Hols befolkning i 2021. Til høyre: Utdanningsnivå i Hol, Viken og hele landet. Kilde: SSB

Hol har også et noe lavere utdanningsnivå enn Viken og hele landet, som vist til høyre i figuren. Nesten halvparten av befolkningen i Hol har videregående skole som høyeste utdanningsnivå, noe som er nesten 10 prosentpoeng høyere enn i Viken og hele landet. Motsatt har Hol et lavere andel med universitets- og høgskoleutdanning (27 prosent).

Når det gjelder pendling, har Hol er netto underskudd. Med andre ord er det flere som pendler ut (484) enn det er som pendler inn (342). Både når det gjelder utpendling og innpendling til Hol, topper Ål og Gol statistikken. Høyt på listen finner vi også Oslo og Bergen.

1.3.3. Det er behov for omstilling: Ønske om å diversifisere og øke sysselsettingen

Utfordringene Hol har med befolkningsutvikling, alderssammensetning og utdanningsnivå deles også av de andre kommunene i Hallingdal-regionen; Flå, Nesbyen, Gol, Ål og Hemsedal. I tillegg har regionen et spesielt konsentrert næringsliv som i stor grad er dominert av reiselivsnæringen eller relaterte næringer som handel og bygg og anlegg. Denne sårbarheten ble synliggjort under koronapandemien da reiselivet ble rammet av strenge reiserestriksjoner som blant annet resulterte i høy arbeidsledighet. Disse utfordringene var bakgrunnen for at regionen søkte og fikk tildelt en 3-årig omstillingsstatus i 2021 av Viken fylkeskommune. Statusen innebærer finansiering for å gjennomføre et ekstraordinært næringsutviklingsarbeid. Regionrådet for Hallingdal, kommunenes politiske samarbeidsorgan, er ansvarlige for gjennomføringen av dette arbeidet som har fått navnet «Sats på Hallingdal». Målet for utviklingsarbeidet er å bidra til å utvikle 200 nye arbeidsplasser i regionen i etablerte eller nye næringer i løpet av tre år, samt å bidra til robusthet og styrket utviklingsevne i næringslivet og kommunene.

1.3.4. Kommunens arbeid med næringsutvikling

Den kommunale næringsutviklingen i Hol er organisert under avdeling for plan og utvikling og det er en ansatt som jobber som næringsrådgiver. Et sentralt virkemiddel for næringsutvikling er økonomisk støtte fra et kommunalt næringsfond. Alle bedrifter og lag /organisasjoner som er registrert i Hol kan søke. Det gis støtte til følgende formål:

- Næringsformål: utviklingstiltak og investeringer i virksomheter (ikke driftsstøtte)
- Tiltak i landbruket
- Nyetablerere

Videre er det en rekke andre aktører som spiller en viktig rolle i næringsutviklingen. Hol kommune har blant annet et tett samarbeid med Regionrådet for Hallingdal og de andre kommunene i regionen. En felles målsetning er å øke rekruttering til regionen. I tillegg finnes Hallingdal Næringshage som jobber for vekst og utvikling i eksisterende bedrifter i hele Hallingdal. De kan bistå med å sette bedrifter i kontakt med riktige mennesker og miljøer og kan lede relevante prosjekter. En siste næringsutviklingsaktør er Hallingdal etablerersenter som tilbyr et gratis og uavhengig rådgivningstilbud til de som vil starte egen virksomhet.

2. Status og utvikling i Hols næringsliv

Næringslivet i Hol er sentrert rundt reiseliv og tilstøtende næringer som leverer produkter til enten tilreisende eller lokalbefolkningen. Bygg og anlegg, eiendom og handel er alle store næringer i Hol, som leverer produkter til reiselivsnæringen enten direkte eller indirekte. I tillegg er hjørnesteinsbedriften Hallingplast en svært viktig bedrift, som alene gjør prosessindustrien til en viktig næring i kommunen. Sysselsettingen i Hol har siden 2010 hatt en positiv utvikling med vekst fordelt på flere næringer. Verdiskapingen i Hol har hatt en moderat veksttakt siden 2010, og utviklingen har vært svakere enn for sammenlignbare kommuner og Viken som helhet. og verdiskaping per sysselsatt har i realiteten falt siden 2010, når man kontrollerer for prisvekst.

I dette kapittelet presenteres en systematisk gjennomgang av næringslivet i Hol kommune og hvordan dette har utviklet seg det siste tiåret, med særlig fokus på endringer i 2020. Videre sammenlignes Hol med et utvalg kommuner for å sette næringslivet i en kontekst. Felles for sammenligningskommunene er at disse har et betydelig innslag av reiseliv i næringslivet, enten som reiselivsdestinasjon og/eller som hyttekommune. Kommunene som inngår i sammenligningsgrunnlaget er Trysil, Øyer, Vinje, Åmot og Hemsedal.

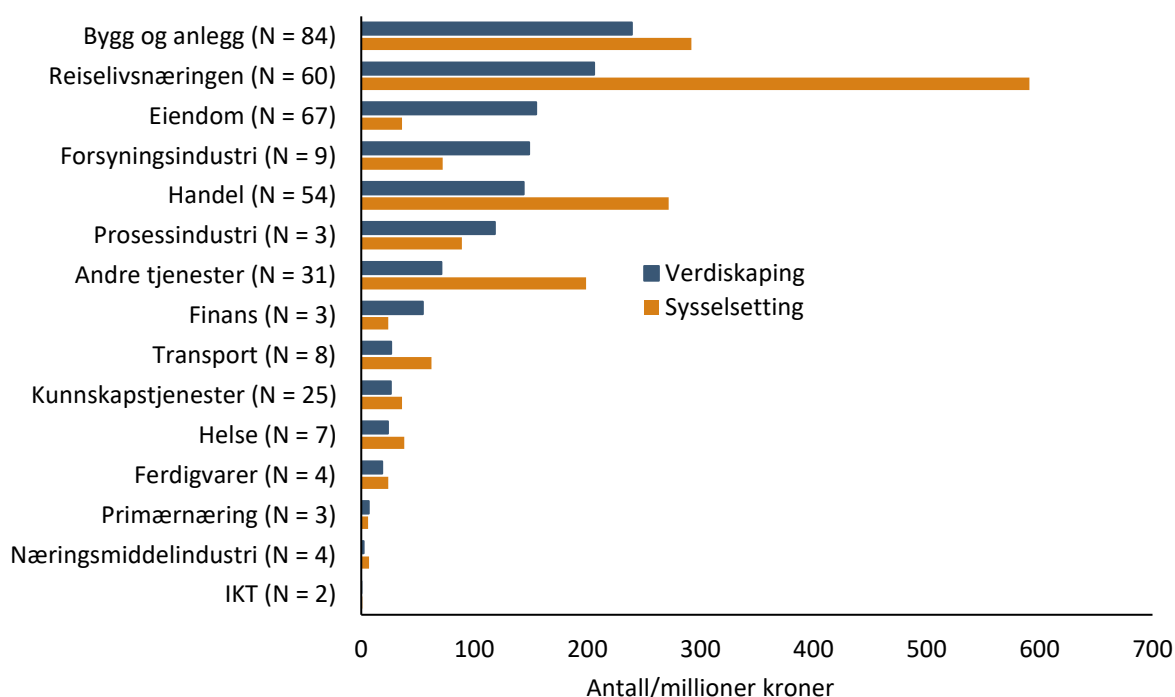
2.1. Status for næringslivet i Hol

2.1.1. Bygg- og anlegg og reiselivsnæringen står for størst verdiskaping og sysselsetting

I 2020 var det 2 250 sysselsatte med arbeidssted i Hol, og av disse var 1 690 sysselsatte i regnskapspliktige bedrifter i kommunen. Næringslivet i Hol hadde en samlet verdiskaping på 1,2 milliarder kroner i 2020, og er sentrert rundt reiselivet og lokale næringer, som støtter varer og tjenester til lokalbefolkningen og reiselivet. Sammensetningen i næringslivet er et resultat av flere forhold, herunder naturgitte forhold og historiske forhold. Den nest største bedriften i kommunen er Hallingplast, som produserer avanserte plastprodukter for anvendelse både i Norge og i eksportmarkeder. Tilstedeværelsen av produksjonsbedrifter som leverer til nasjonale og internasjonale markeder viser en bredde i næringslivet. Majoriteten av næringsaktivitet springer ut av behov fra beboere, tilreisende og lokale bedrifter, mens denne type produksjonsbedrifter kan være lokalisert mange steder, og skiller seg i så måte fra mye av det øvrige næringslivet.

Hol kommune er lokalisert midt mellom Bergen og Oslo, og er omgitt av fjell og rå natur. Den geografiske beliggenheten og landskapet er naturgitte fortrinn som er med på å tiltrekke seg både turister og hyttefolket, som i neste rekke setter preg på næringslivet og dets sammensetning i kommunen. Figur 4 viser hvordan sysselsetting og verdiskaping fordeler seg på næringer i Hol kommune. Se vedlegg B for forklaring av næringsinndelingen.

Figur 4: Næringsfordelt sysselsetting og verdiskaping i Hol kommune i 2020. N angir antall aktive bedrifter. Kilde: Menon Economics

Bygg og anlegg er den største næringen både målt ved verdiskaping, med en samlet verdiskaping på 239 millioner kroner. I tillegg er det den næringen med flest bedrifter, både som et resultat av å ha betydelig verdiskaping, i tillegg til å være en næring som kjennetegnes av små bedrifter, typisk håndverkerbedrifter med kun én eller to ansatte. Bygg- og anleggsnæringen er en viktig bidragsyter til verdiskaping i de fleste kommuner, da dette følger av bosetning og næring lokalt. I Hol er imidlertid næringen særlig stor. I sesong øker antallet personer som oppholder seg i kommunen betraktelig ettersom det er svært mange hytter og reiselivsdestinasjoner. Dette fører i neste rekke til betydelig aktivitet innen bygg og anlegg, som ikke reflekteres i befolkningstallet eller antall sysselsatte i kommunen. Reiselivsnæringen, som omfatter opplevelsesbedrifter, formidlingsindustri, destinasjonsbedrifter, hotell og serveringsbransje, er den klart største næringen målt i antall sysselsatte med om lag 600 sysselsatte, og den nest største næringen målt i verdiskaping. Reiselivsnæringen sysselsetter 35 prosent av arbeidstakere i regnskapspliktige bedrifter og mer enn dobbelt så mange som bygg og anlegg som er næringen som sysselsetter nest flest.

VERDISKAPING

Verdiskapingen i en bedrift er definert som summen av lønnskostnader og bedriftens driftsresultat, korrigert for kapitalslit og nedskrivninger. Med andre ord kan verdiskapingen forstås som summen av bedriftens avkastning som går til henholdsvis arbeidstakere (lønn), kapitaleiere (overskudd), kreditorer (renter) og stat og kommune (skatt). Dette er også kjent som bruttoprodukt eller BNP. Verdiskaping er en av de mest sentrale samfunnsøkonomiske størrelser, fordi det er den som legger grunnlag for velferd gjennom forbruk og skatter.

Eiendomsnæringen har et betydelig bidrag til verdiskaping med 155 millioner kroner, til tross for at næringen sysselsetter svært få i kommunen. Næringen må sees i sammenheng med bygg og anlegg og reiselivsnæringen, da mye av grunnlaget for en betydelig eiendomsnæring springer ut av tilstrømmingen av folk i forbindelse med reiseliv og hytter, i tillegg til lokalbefolkningen. En annen næring som forsterkes av reiselivsnæringen er

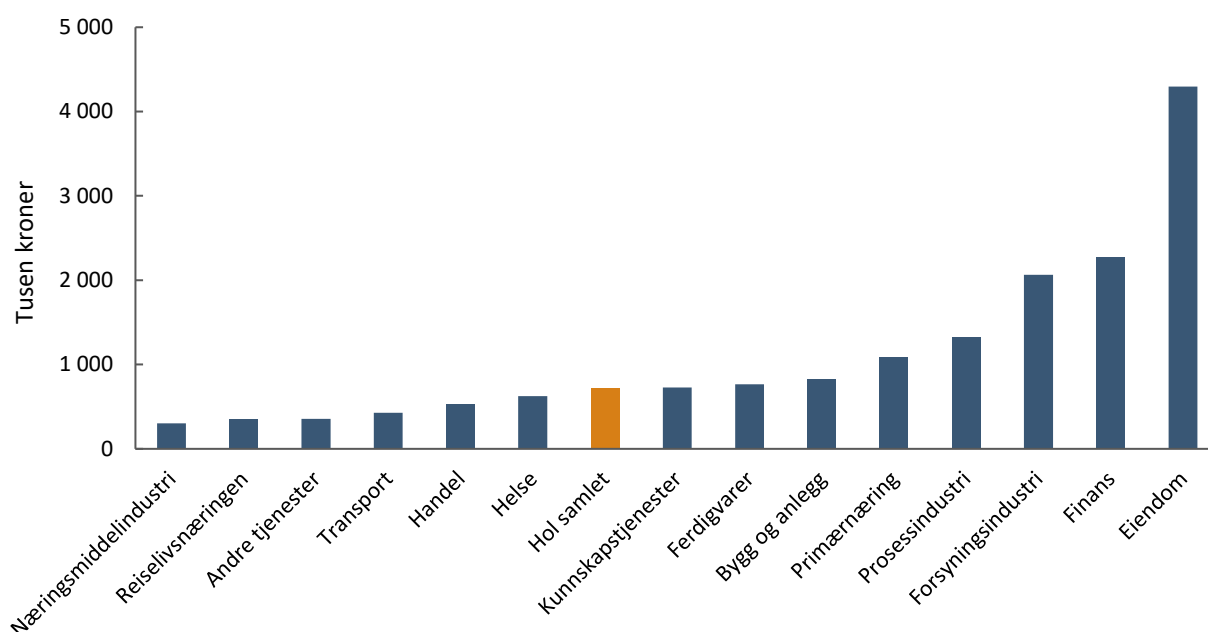
handelsnæringen som sysselsetter 270 personer, nesten like mange som bygg og anlegg. Handelsnæringen har også et betydelig bidrag til verdiskapingen i kommunen. Til tross for at Hol ikke er handelssentrum for et stort omland, så er handelsnæringen en betydelig næring som et resultat av at turisme, både tradisjonell turisme og fritidsboligbesøk.

Andre næringer med betydelig bidrag til verdiskaping og/eller sysselsetting i kommunen er prosessindustrien, ledet an av Hallingplast og datterselskapet Wopas. I tillegg bidrar forsyningsindustrien (kraftprodusenter) med høy verdiskaping, og andre tjenester, som omfatter både personlig og forretningsmessig tjenesteyting, med sysselsetting.

2.1.2. Eiendom, finans og forsyningsindustri er de mest produktive næringene

Grunnet ulik produktivitet i ulike næringer er fordelingen av verdiskaping på næringer være ganske ulik fra fordelingen av sysselsettingen, som vist i figuren over. Eksempelvis utgjør eiendomsnæringen i overkant av 2 prosent av sysselsettingen, men over 10 prosent av verdiskapingen i kommunen. Ettersom næringen har høy verdiskaping per sysselsatt er bidraget til verdiskaping langt større enn bidraget til sysselsetting. Verdiskaping per sysselsatt, også kalt arbeidskraftproduktivitet, er svært viktig i tilfeller hvor man har lav arbeidsledighet. Økt produktivitet og flytting fra mindre til mer produktive næringer er nemlig de eneste måtene å øke verdiskapingen på gitt tilgangen på arbeidskraft. I Figur 5 viser vi produktivitet, målt ved verdiskaping per sysselsatt, fordelt på næringer i Hol.

Figur 5: Produktivitet (verdiskaping per sysselsatt) fordelt på næring i Hol kommune i 2020. ¹ Kilde: Menon Economics

Eiendom, finans og forsyningsindustri skiller seg ut med svært høy produktivitet, alle tre med mer enn 2 millioner i verdiskaping per sysselsatt. Dette er også næringer med lav sysselsetting i Hol kommune. Eiendom har særlig høy verdiskaping per ansatt ettersom deler av næringen er ren forvaltning av eiendommer, som eksempelvis benyttes i reiselivsnæringen. I andre enden finner vi blant annet reiselivsnæringen og andre tjenester. Dette er

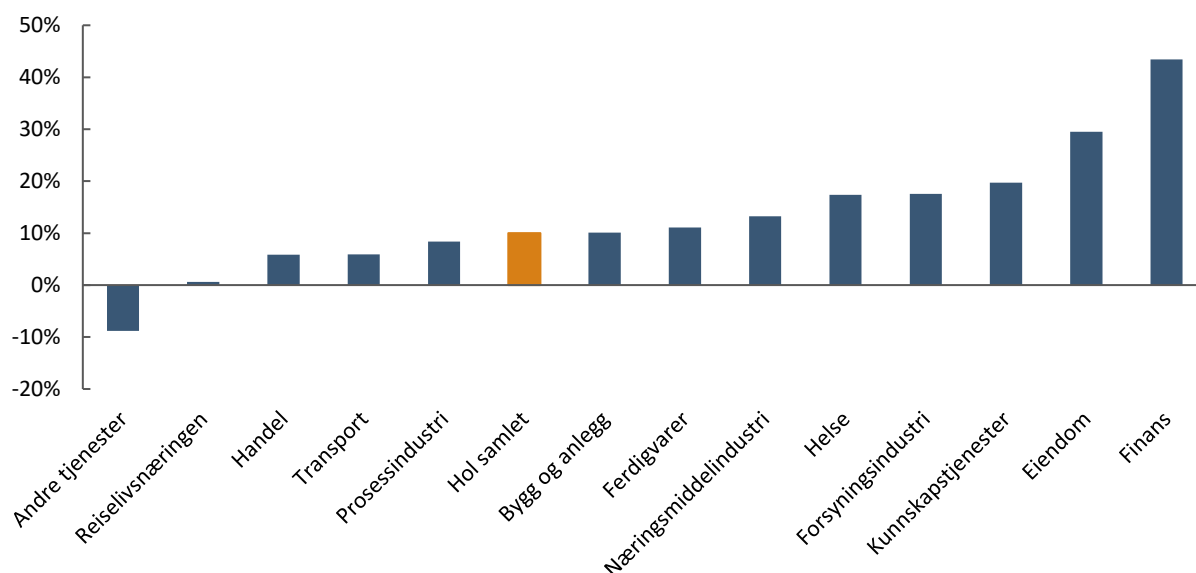
¹ Primærnæringen er ekskludert da næringen består av mange enkeltforetak og de regnskapspliktige bedriftene gir ikke et representativt bilde av næringen.

næringer som har lav produktivitet, men som sysselsetter en betydelig andel av arbeidstakere i kommunen. Reiseliv er spesielt da det er sesongbasert med store variasjoner, og mange stillinger ikke er fulltidsstillinger. Resultatet er at hver ansatt i reiselivsnæringen jobber i snitt færre timer i løpet av et år sammenlignet øvrige næringer, som gjør at man undervurderer produktiviteten i næringen da analysen baserer seg på antall ansatte og ikke antall årsverk.

Figuren illustrerer at de arbeidskraftintensive næringene som utgjør majoriteten av sysselsatte, reiselivsnæringen og handel og bygg og anlegg, har relativt lav produktivitet sammenlignet med andre næringer. Kapitalintensive næringer som eiendom, forsyningsindustri og prosessindustri har langt høyere produktivitet, men bidraget til sysselsetting er moderat, med unntak av prosessindustrien.

Lønnsomhet er en viktig komponent i verdiskaping, ved siden av lønnskostnader. Lønnsomme bedrifter bidrar direkte til verdiskaping, samtidig som det er lønnsomhet som over tid det som danner grunnlaget for videre drift og at arbeidsplassene er der i fremtiden. Figur 6 viser driftsmargin² per næring i 2020 for Hol kommune.

Figur 6: Driftsmargin per næring i Hol kommune i 2020. Utvalgte næringer.³ Kilde: Menon Economics

Lønnsomheten vil i et normalår variere på tvers av næringer, og året 2020 var et spesielt år med smitteverntiltak og gjentatte nedstenginger av samfunn verden over, som igjen påvirket lønnsomheten i ulik grad på tvers av næringer. Eiendomsnæringen opplevde svært god lønnsomhet i 2020 med driftsmargin på 30 prosent i 2020. Videre var lønnsomheten god i forsyningsindustrien med driftsmargin på 18 prosent, til tross for nedgang i lønnsomhet fra året før og relativt lave strømpriser. Reiselivsnæringen hadde marginalt positiv lønnsomhet i 2020 med en driftsmargin på i underkant av 1 prosent, til tross for et krevende år med pandemi og smitteverntiltak. Kompensasjonsordninger for næringslivet og lettelser i reglene for permittering gjorde at tapene ble begrenset noe i de bedriftene som ble hardest rammet av smitteverntiltak.

² Driftsmargin er driftsresultatet målt som prosentandel av omsetning.

³ Finansnæringen er utelatt ettersom omsetningsbegrepet er lite sammenlignbart med øvrige næringer. Finansielle foretak produserer tjenester som de ikke direkte tar betalt for gjennom gebyrer, men skaffer seg inntekter ved rentemarginer.

2.1.3. Vestlia Resort og Hallingplast er største bedrifter

De ti største bedriftene i Hol står bak om lag en av tre arbeidsplasser og 27 prosent av verdiskapingen i kommunen. I tabellen under vises de ti største bedriftene i Hol målt ved antall sysselsatte, og deres næringstilhørighet.

Tabell 1: De ti største bedriftene i Hol kommune. Tall for 2020. Kilde: Menon Economics

Selskap	Ansatte	Verdiskaping (mNOK)	Produktivitet (1 000)	Næring
Vestlia Resort AS	153	52	340	Reiselivsnæringen
Hallingplast AS	79	120	1 520	Prosessindustri
Skigeilo AS	77	28	370	Reiselivsnæringen
Bardøla Høyfjellshotell AS	69	14	210	Reiselivsnæringen
Dr. Holms Hotel AS	52	17	320	Reiselivsnæringen
Geilo Turbusser AS	46	22	480	Reiselivsnæringen
Geilo Tomteservice AS	30	26	870	Eiendom
Ustekveikja Energi AS	29	37	1 260	Forsyningsindustri
Hermon Høyfjellssenter og Reiser AS	24	5	190	Reiselivsnæringen
Geilo Sport AS	23	10	440	Handel

Seks av de ti største private arbeidsgiverne i Hol finner man i tilknytning til reiselivsnæringen, ledet an av Vestlia Resort. Andre reiselivsbedrifter på lista omfatter SkiGeilo og hotellene Bardøla Høyfjellshotell, Dr. Holms Hotel og Hermon Høyfjellssenter og Reiser. Andre store bedrifter er Hallingplast, som er bedriften i kommunen med høyest verdiskaping med 120 millioner kroner. Dette utgjør 10 prosent av den samlede verdiskapingen i kommunen. I tillegg til å være viktig for verdiskapingen i kommunen er bedriften en hjørnesteinsbedrift og en viktig arbeidsgiver. Hallingplast skiller sammen med Ustekveikja Energi seg fra de øvrige bedriftene på lista ved at de ikke produserer tjenester som er opplevelser eller produkter for det lokale markedet.

2.1.4. Pandemien traff reiselivsnæringen hardt

Pandemien som traff verden i 2020 hadde stor innvirkning på samfunn verden over, inkludert næringslivet. Omfattende smitteverntiltak og gjentatte nedstengninger gjorde det svært vanskelig å drive virksomhet som normalt i mange næringer. Helt siden begynnelsen av 2020 har korona preget samfunn verden over med langvarige og hyppige nedturer og omfattende smittevernrestriksjoner som påvirker hele samfunnet med næringslivet. Koronapandemien har vært et sjokk på norsk og internasjonal økonomi, og norsk økonomi krympet med 0,7 prosent i 2020.⁴ Næringslivet ble rammet bredt og ble tvunget til å tilpasse seg en ny hverdag med mindre sosial kontakt, med omfattende reiserestriksjoner og næringsforbud for flere bransjer. Bedrifter måtte tenke nytt for å opprettholde drift og nye verktøy måtte tas i bruk som alternativ til kontorjobbing og reisevirksomhet. Den globale handelen ble også forstyrret og deler av næringslivet har hatt utfordringer med forsinkede leveranser. For å få innblikk i hvordan pandemien har påvirket ulike næringer i Hol har vi sett på hvordan verdiskapingen og sysselsettingen utviklet seg i 2020. Dette er vist i figuren under.

⁴ IMF (2021). *World Economic Outlook Update*.

Figur 7: Endring i verdiskaping og sysselsetting i 2020 for utvalgte næringer i Hol kommune. Kilde: Menon Economics

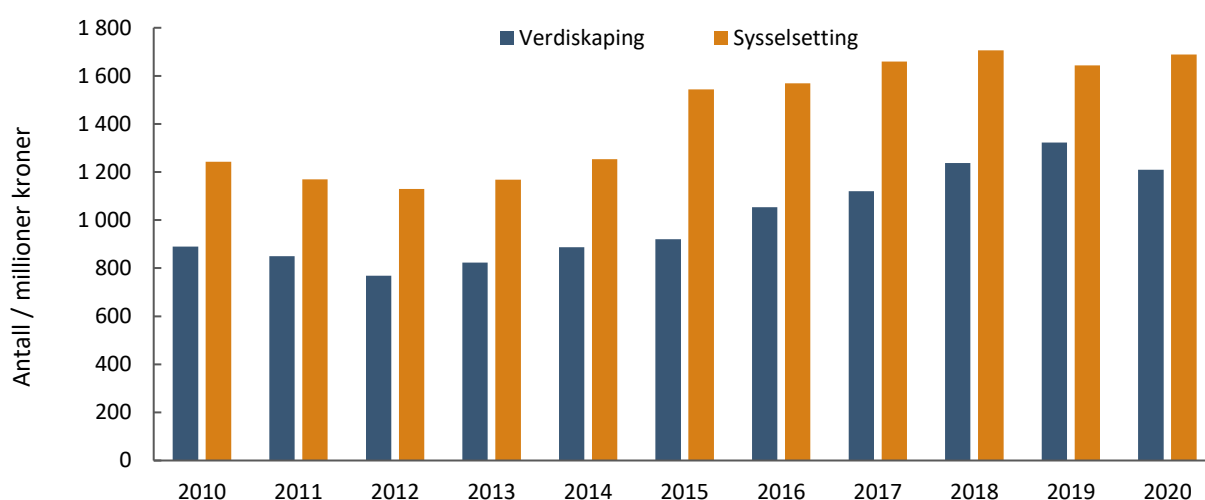
Flere næringer opplevde fall i både sysselsettingen og verdiskapingen i 2020, som reiselivsnæringen, forsyningsindustri og finans. Fallet i reiselivsnæringen relaterer seg særlig til korona, da redusert mobilitet gjorde turisme utover hytteturisme krevende. Redusert verdiskaping i forsyningsindustrien relaterer seg først og fremst til lavere energipriser enn foregående år. Andre næringer som har blitt rammet av smittevernrestriksjoner er andre tjenester med et fall i verdiskaping på 8 prosent, der flere virksomheter har hatt krevende for å levere tjenester samtidig som man tilpasser seg med lite kontakt og hjemmekontor. Til tross for dette økte sysselsettingen i næringen med 17 prosent i 2020. Det er flere næringer som har klart seg godt gjennom pandemien, til tross for at de ble direkte påvirket av smitteverntiltak. Eksempler på dette er prosessindustrien og handelsnæringen. Handelsnæringen har fått drahjelp av mye hytteturisme som et motsvar til manglende reisemuligheter utenfor Norges grenser.

2.2. Utviklingen i Hols næringsliv over tid

2.2.1. Positiv utvikling i verdiskaping og sysselsetting fra 2012

Næringslivet i Hol har vokst de siste ti årene og samlet verdiskaping i næringslivet har økt fra 890 millioner i 2010 til 1 210 millioner i 2020 i løpende priser, eller en vekst på 36 prosent. Sett opp mot vekst i tilsvarende periode for Viken på 66 prosent, så har veksten i Hol vært lavere enn for fylket som helhet. Antall sysselsatte i regnskapspliktige bedrifter har i samme periode vokst fra 1 240 til 1 690. Figuren under viser utviklingen år for år siden 2010.

Figur 8: Utvikling i verdiskaping og sysselsetting i Hol kommune. 2010-2020. Kilde: Menon Economics

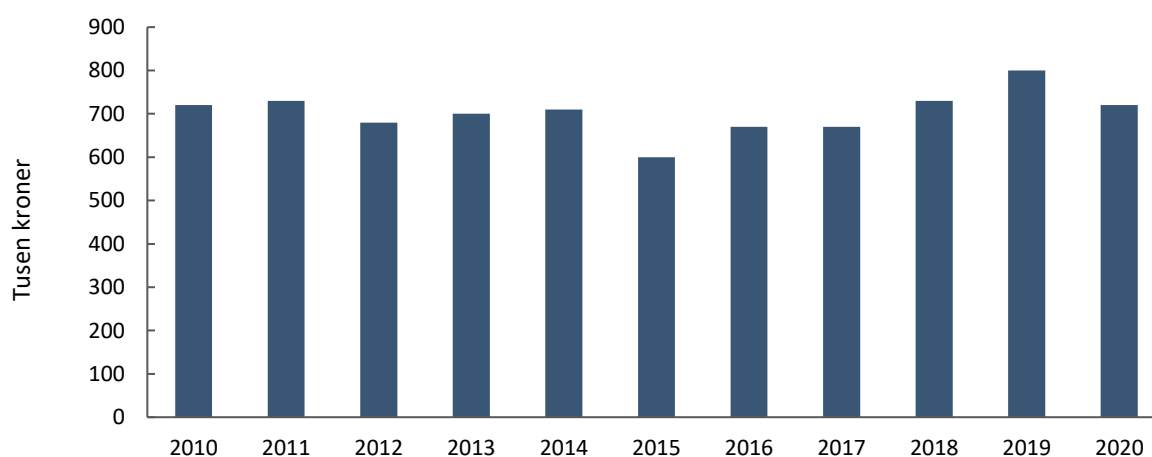
I perioden 2010 til 2012 var det en nedgang i både sysselsetting og verdiskaping i Hol. Dersom vi ser bort fra denne perioden og ekskluderer 2020 som var et spesielt år, så opplevde næringslivet i Hol en verdiskapingsvekst på 69 prosent fra 2012 til 2019. I årene etter 2012 har veksten i verdiskaping vært solid både målt ved verdiskaping og i sysselsetting. Siden 2018 har sysselsettingen flatet ut, i tillegg til at verdiskapingen falt noe i 2020.

2.2.2. Økt produktivitet og lønnsomhet fra 2015 til pandemien

Arbeidskraftproduktiviteten i Hol kommune er den samme i 2020 som den var i 2010 på 720 000 kr i verdiskaping per sysselsatt. I perioden 2010 til 2014 var nivået stabilt, før det falt midlertidig i 2015. Siden 2015 har produktiviteten økt betydelig før den igjen falt i 2020, hovedsakelig som følge av redusert verdiskaping i forsyningsindustri, reiseliv og finans. Den reduserte verdiskapingen i disse næringene skyldes i stor grad endringer i lønnsomhet, heller enn endringer i lønnskostnader.

Produktiviteten i Hol, målt ved verdiskaping per sysselsatt, er vist i figuren under.

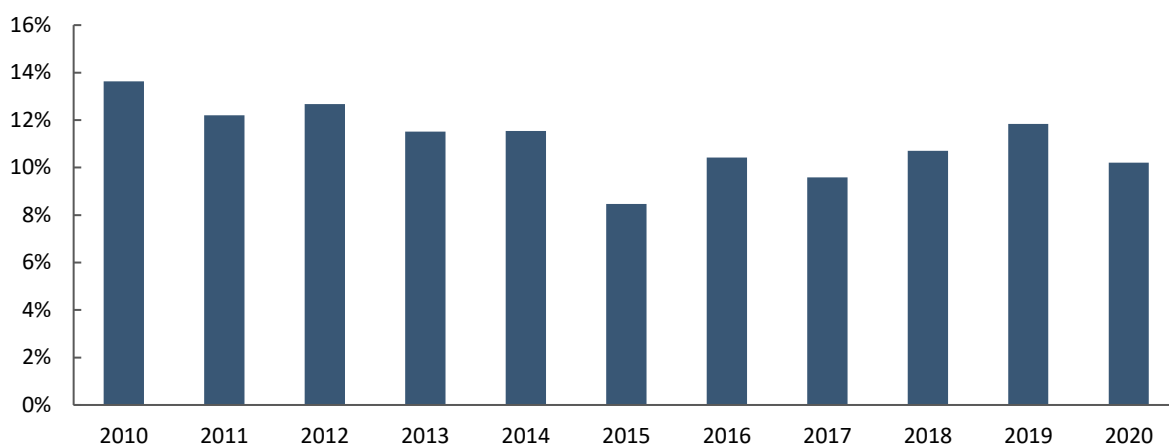
Figur 9: Utvikling i produktivitet (verdiskaping per sysselsatt) i Hol fra 2010 til 2020. Kilde: Menon Economics

Lønnsomheten er en viktig driver for verdiskapingsutviklingen i fremtiden, da bedrifter som er ulønnsomme er over tid vil ikke kan opprettholde virksomhet. Figuren under viser lønnsomhetsutviklingen i Hols næringsliv siden

2010. Variasjon i lønnsomheten følger langt på veg mønsteret til produktiviteten, som vist i Figur 9. Lønnsomheten var fallende fra 2010 til 2015, hvor den falt fra 14 til 9 prosent. Siden 2015 har imidlertid lønnsomheten vært økende til en topp i 2019 på 12 prosent, før den falt igjen i 2020.

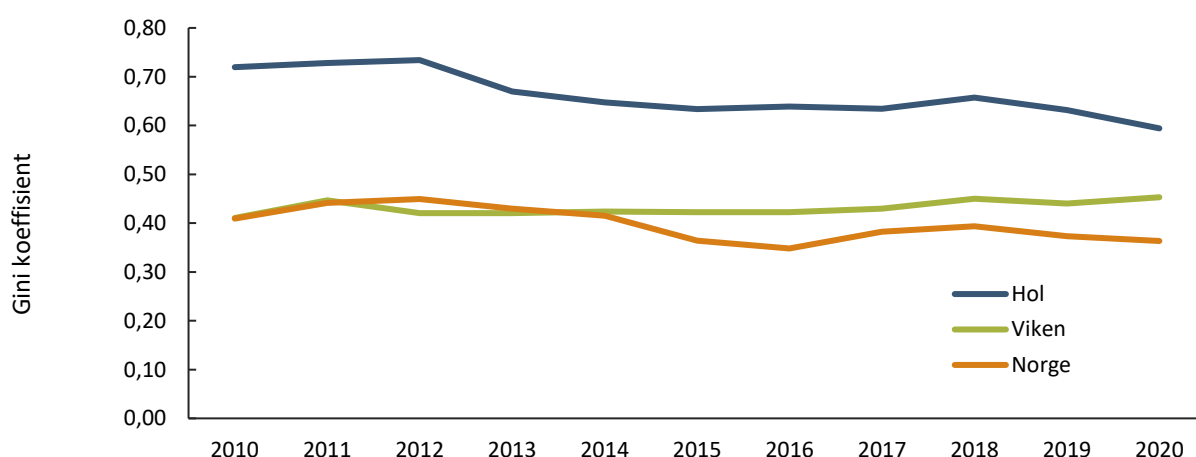
Figur 10: Lønnsomheten (driftsmargin) i Hols næringsliv fra 2010 til 2020. Kilde Menon Economics

2.2.3. Høy konsentrasjon i næringslivet, men også økende diversifisering over tid

Sammensetningen i Hols næringsliv har endret seg i løpet av de siste ti årene. Andelen av verdiskaping i forsyningsindustrien er nesten halvert siden 2010. Samtidig utgjør prosessindustri, bygg og anlegg og eiendom en økende andel av verdiskapingen i kommunen. Hvis vi ser bort fra 2020, så har andelen av verdiskaping i handel og reiselivsnæringen vært stabilt på henholdsvis 9 og 20 prosent av verdiskapingen. For å se på konsentrasjonen i næringslivet i Viken har vi beregnet en gini-koeffisient som et mål på grad av konsentrasjon i næringslivet. En høyere gini-koeffisient betyr høyere konsentrasjon, hvor verdiskapingen er konsentrert rundt enkelt næringer.⁵ Figuren under illustrerer gini-koeffisienten for verdiskaping for Hol kommune, sett opp mot Viken og Norge i 2020.

Figur 11: Utvikling i næringskonsentrasjon, målt ved gini-koeffisient, i Hol, Viken og i Norge. Kilde: Menon Economics

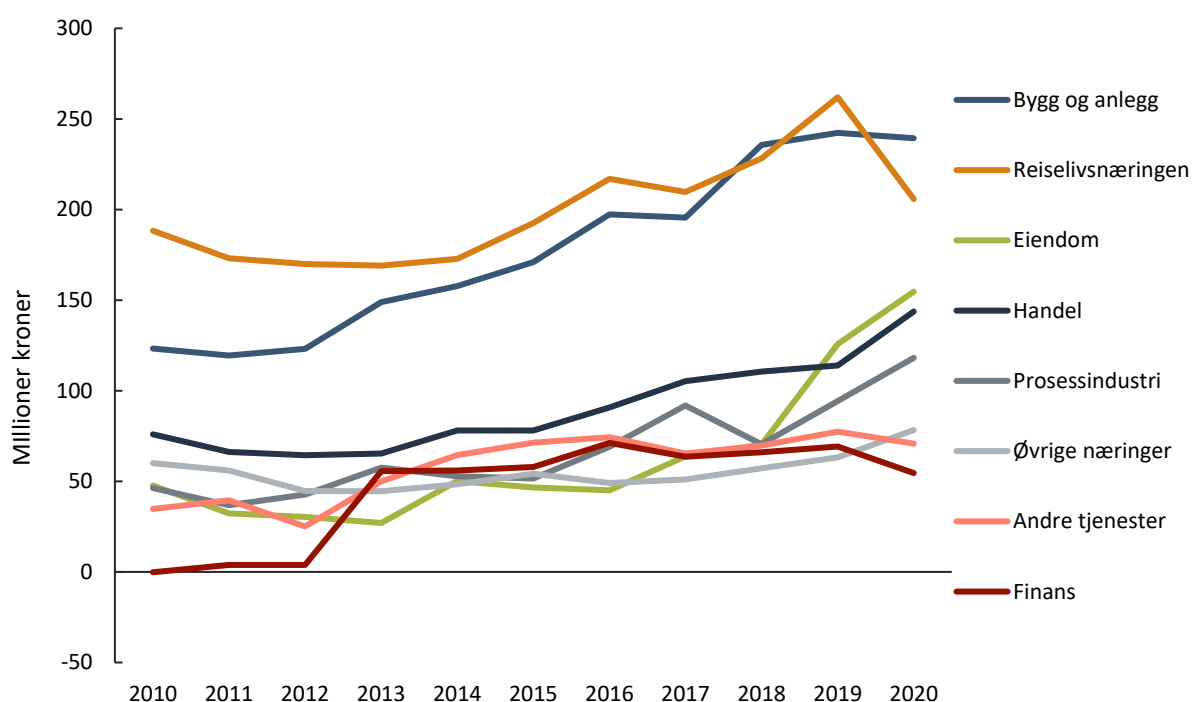
⁵ Gini-koeffisienten er et statistisk mål på spredning som varierer fra 0 (minst konsentrasjon) og 1 (størst konsentrasjon). En gini-koeffisient på 0 betyr at verdiskapingen er lik fordelt på alle næringer, mens en gini-koeffisient på 1 vil si at all verdiskaping er konsentrert i én næring.

Figuren viser at konsentrasjonen i næringslivet er markant høyere i Hol sammenlignet med Viken og Norge. Som en relativt liten kommune målt i befolkning er det naturlig at næringslivet i Hol er noe mer konsentrert enn for Viken og Norge. Over tid har imidlertid konsentrasjonen i næringslivet i Hol falt noe. Verdiskapingen fordeler seg i større grad på flere næringer enn i årene før 2013. Driverne bak dette for Hol er særlig knyttet til prosessindustri og dels reiseliv som har opplevd vekst siste ti år. For Viken som helhet er verdiskapingen mindre konsentrert enn for regionene innad i Viken, som er forventet da Viken dekker et stort geografisk område med variasjon i demografi, naturgitte fortrinn og historie, som gjør seg gjeldende i ulik næringssammensetning på tvers av kommuneregionene innad i Viken. Konsentrasjon i næringslivet kan på den ene siden være positivt dersom det er snakk om spesialisering i kompetanse- eller kapitalintensive industrier med høy produktivitet. På den andre siden er et konsentrert næringsliv med på å gjøre regionen mer sårbar for tilbakeslag i enkelt næringer.

2.2.4. Størst verdiskapingsvekst innen bygg og anlegg, handel og reiselivsnæringen

Den reduserte konsentrasjonen i Hols næringsliv gjenspeiler underliggende endring i sammensetningen av næringslivet verdiskaping. I figuren under viser vi hvordan ulike næringers verdiskaping har utviklet seg siden 2010.

Figur 12: Utvikling i verdiskaping per næring fra 2010 til 2020. Utvalgte næringer. Kilde: Menon Economics

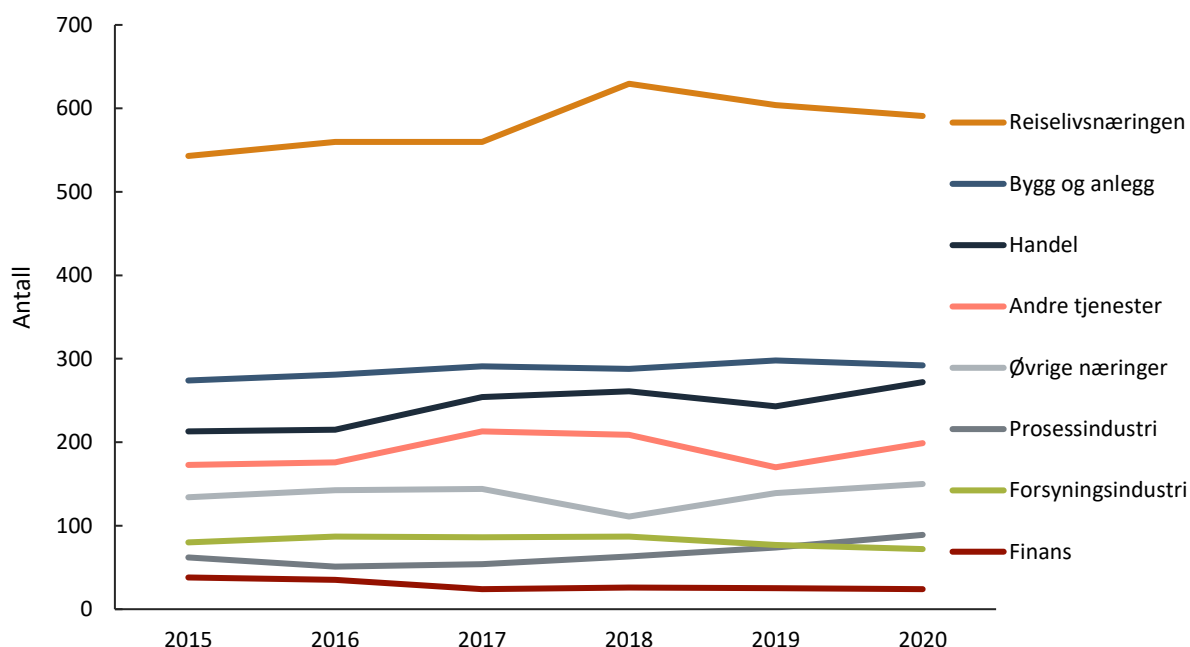

Næringene som har opplevd størst vekst i verdiskaping siden 2010 er særlig bygg og anlegg, handel og reiselivsnæringen, som også var de største næringene i 2010. I tillegg har eiendomsnæringen, andre tjenester og finans hatt betydelig vekst i verdiskaping, men fra langt lavere nivåer. Veksten i disse tre næringene har bidratt til å gjøre næringslivet mindre konsentrert, målt ved verdiskaping.

Verdiskapingen varierer potensielt mye fra år til år basert på forhold som priser, økonomisk utvikling og smitteverntiltak. Sysselsettingen er mer stabil fra ett år til et annet som følge av blant annet arbeidsmarkedsreguleringer og opplæringskostnader. Resultatet er at sysselsetting over tid er langt mer stabil

enn verdiskapingen, også fordelt på næringer. Figuren under viser utviklingen i sysselsetting fra 2010 og frem til i dag.⁶

Figur 13: Utvikling i sysselsetting per næring i Hol kommune fra 2015-2020. Utvalgte næringer. Kilde: Menon Economics

Utviklingen i sysselsettingen i Hol kommune illustrer at det er flere næringer som har opplevd en moderat økning i sysselsettingen siden 2015, heller enn at det er en enkeltnæring som har hatt et umettelig behov for arbeidskraft. Både reiselivsnæringen, bygg og anlegg, handel, andre tjenester og prosessindustri har alle næringer økt sysselsettingen moderat siden 2015. Resten av næringene som man finner i «Øvrige næringer» har opplevd en moderat nedgang i sysselsettingen, som gjenspeiler at det er de næringene som sysselsatte flest i 2015 som også har hatt vekst siden 2015.

2.3. Næringslivet i Hol sett opp mot utvalgte sammenligningskommuner

Næringslivet i Hol er et resultat av beliggenhet og naturgitte fortrinn, og vil ikke nødvendigvis ha samme utviklingen som resten av Viken eller landet. Dette skyldes særtrekk ved næringslivet som at reiselivsnæringen er stor og står for mye av verdiskapingen og særlig sysselsettingen i kommunen, særlig hvis man inkluderer «leverandørbedrifter» i bygg, anlegg, eiendom og handel. For å studere utviklingen i Hol mer inngående sammenlignes kommunen med andre kommuner som har betydelig innslag av reiseliv i næringslivet sitt, enten i form av tradisjonell turisme eller hytteturisme. Kommunene som inngår i sammenligningsgrunnlaget er Hemsedal, Trysil, Vinje og Åmot, som alle ligger på Østlandet. Kommunene er valgt ut basert på en helhetsvurdering av beliggenhet, tilstedeværelse av reiseliv og SSBs sentralitetsindeks. Tabellen under lister opp de tre største bedriftene i kommunene vi ser på her.

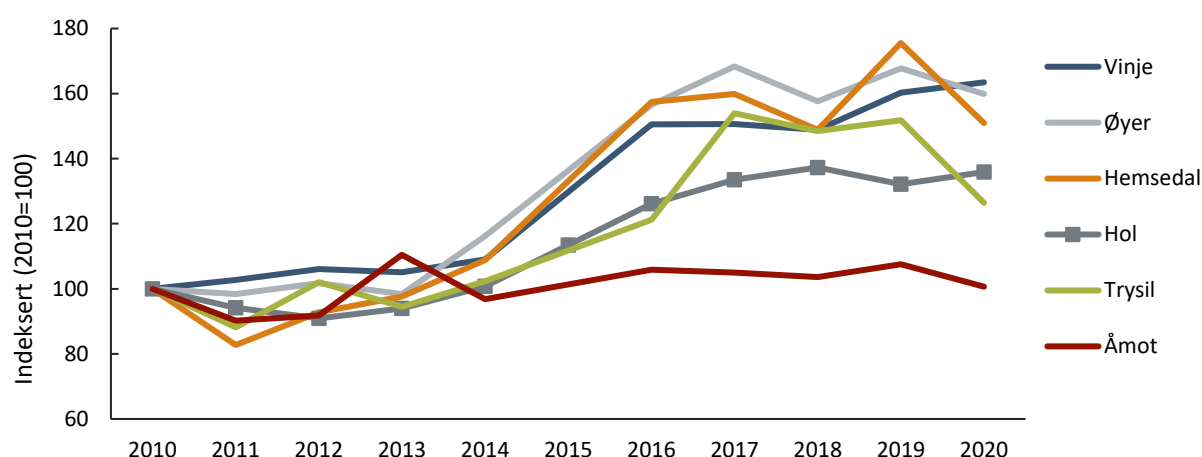
⁶ I 2015 endret måten man rapporterer sysselsatte på, som forårsaker et brudd i tidsserien som slår særlig ut på antall sysselsatte i reiselivsnæringen i 2015. Her har man derfor valgt interpolere mellom 2014-2016.

Tabell 2: Tre største bedrifter målt ved sysselsetting i Hol og sammenligningskommunene. Antall sysselsatte i parentes.
Kilde: Menon Economics

Kommune	Største bedrift	Nest største bedrift	Tredje største bedrift
Trysil	Skistar Norge (133)	Trysilfjellet Hotelldrift (98)	Moelven Trysil (51)
Åmot	John Galten (46)	Rena Ungdoms- Og Familiesenter (31)	Gm Skogsdrift (24)
Hemsedal	Hemsedal Cafe (66)	Hotell Fyri (43)	Skarsnuten Hotelldrift (39)
Vinje	Rehabiliteringssenteret Air (92)	Rauland Skisenter (46)	Vy Buss (35)
Øyer	Hafjell Alpinsenter (66)	Kindlistuen & Dahl (59)	Tine Sa (46)
Hol	Vestlia Resort (153)	Hallingplast (79)	Skigeilo (77)

Med unntak av Hemsedal som hadde befolkningsvekst på 19 prosent fra 2010 til 2020, opplevde øvrige kommuner liten endring i befolkning i løpet av tiårsperioden. Til tross for dette, så er utviklingen i sysselsetting ganske ulik mellom kommunene. Utviklingen i sysselsetting per kommune er vist i figuren under.

Figur 14: Utvikling i sysselsetting i Hol og sammenligningskommunene i 2010 til 2020. Kilde: Menon Economics

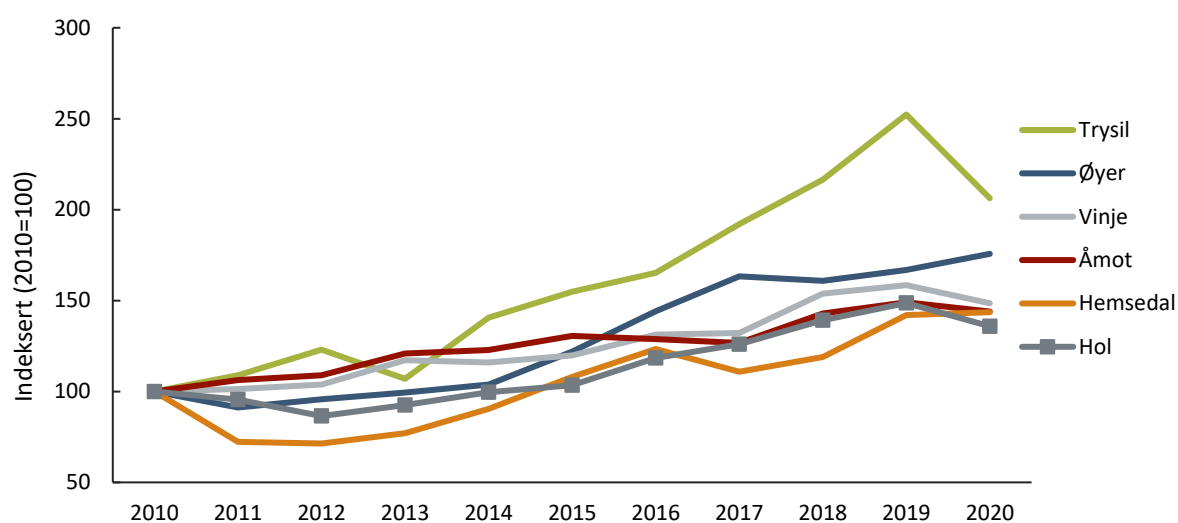

I perioden 2010 til 2020 har Hol kommune hatt svakere sysselsettingsvekst enn kommunene Vinje, Øyer og Hemsedal, mens veksten har vært høyere enn i Trysil og Åmot. De fleste kommunene opplevde et fall i sysselsetting i 2020, men Hol og Vinje var unntak med økt sysselsetting.

Samtlige kommuner opplevde enten nedgang eller flat utvikling i sysselsetting mellom 2010 og 2013. Hol og Trysil hadde den svakeste utviklingen i perioden med en nedgang i sysselsetting på 6 prosent. I perioden 2013 til 2017 opplevde samtlige utvalgte kommuner vekst i sysselsetting, med unntak av Åmot kommune. I 2015 er det et brudd i tidsseriene for rapportering av antall sysselsatte, slik at det er en kunstig stor økning i perioden. Samtidig opplevde Hol sammenhengene økning i sysselsetting hvert år i perioden 2013-2017.

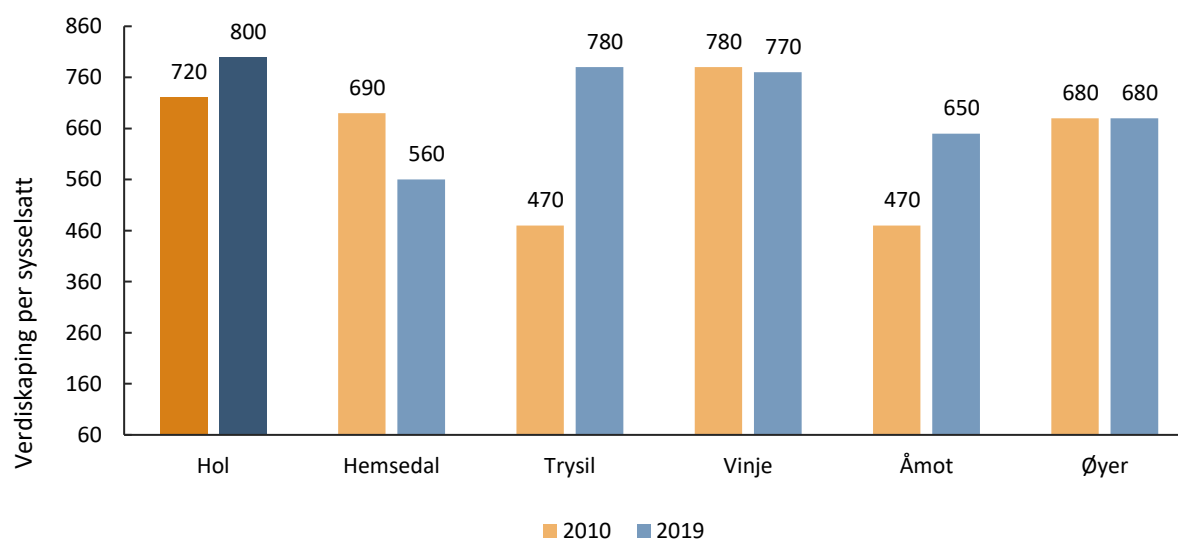
Verdiskapingen reflekterer ikke nødvendigvis utviklingen i sysselsetting i de ulike kommunene. Hendelser som rammer ulike næringer ulikt, i kombinasjon med store forskjeller mellom produktivitet på tvers av næringer, kan medføre at sysselsetting og verdiskaping kan utvikle seg i hver sin retning. Figuren under viser hvordan verdiskapingen har utviklet seg i de utvalgte kommunene fra 2010 til 2020.

Figur 15: Utvikling i verdiskaping i Hol og fire sammenligningskommunene i 2010 til 2020. Kilde: Menon Economics

Hol har hatt en svakere utvikling i verdiskaping siden 2010, sammenlignet med de utvalgte sammenligningskommunene. Siden 2015 har imidlertid veksten i Hol vært på nivå med Trysil og Hemsedal. Som en kraftkommune, bidrar fallet i verdiskaping i forsyningsindustrien til å trekke veksten i Hol ned. Trysil skiller seg ut som kommunen med klart høyest vekst i verdiskaping i tiårsperioden, til tross for et markant fall i 2020. Øyer har også hatt en positiv utvikling som har ble opprettholdt i 2020. Produktiviteten målt i løpende priser har stått stille siden 2010 i Hol, som betyr at korrigert for prisvekst har produktiviteten falt. Figuren under viser utviklingen i produktivitet for de Hol og de øvrige kommunene i utvalget.

Figur 16: Endring i produktivitet (verdiskaping per sysselsatt) per kommune fra 2010 til 2019. Løpende priser. Kilde: Menon Economics

Figuren viser at utviklingen i verdiskaping per sysselsatt er svært ulik på tvers av kommuner. Hol er kommunen i utvalget har høyest produktivitet og har hatt en moderat vekst i verdiskaping. Vinje og Hemsedal, som er blant kommunene med sterk utvikling i sysselsetting og vekst i reiselivsnæringen, har hatt nedgang i verdiskaping per ansatt fra 2010 til 2019. I motsatt ende finner vi Åmot og Trysil som har hatt svak utvikling i sysselsetting og hvor veksten i reiselivsnæringen har vært negativ eller moderat. Disse kommunene har også hatt en svært sterk utvikling i produktivitet. Særtrekkene ved reiselivsnæringen som relativt få timer per sysselsatt og mye sesongvariasjon påvirker arbeidskraftproduktivitet. Det tegnes et bilde av at de kommunene som har hatt svak

utvikling i antall arbeidsplasser i næringslivet generelt, og reiselivsnæringen spesielt, sammenfaller med de som har hatt en sterk utvikling i produktivitet. Dette illustrerer utfordringer med sysselsettingstall som baserer seg på antall sysselsatte fremfor antall årsverk når man skal analysere produktivitet.

3. Analyse av Hols næringsmuligheter

Dette kapittelet presenterer en analyse av næringsmuligheter i Hol. Vi begynner med refleksjoner rundt hvordan kommunen bør rette innsatsen i næringsutviklingen. Ved bruk av denne tilnærmingen og basert på kunnskapsgrunnlaget i kapittel 2 presenterer vi fire muligheter for Hol. Den første handler om hvordan videreutvikle ettermarkedet for fritidsboligturistene for å øke forbruket fra besøkende på eksisterende fritidsboliger. Den andre går ut på å styrke den lokale bygg- og anleggsbransjen tilstedeværelse i fritidsboligutbyggingen sånn at en større andel av verdiskapingen knyttet til hytteutbygging blir igjen i kommunen. Den tredje muligheter omhandler organisering av destinasjonssamarbeidet som involverer hele næringslivet som tjener på de tilreisende. Til slutt går den siste muligheten ut på å styrke kommunens bærekraftige varemerke. Til slutt presenterer vi forslag til innsatsområder for kommunen for å jobbe videre med å realisere disse mulighetene.

3.1. Næringsstrategi med utgangspunkt i ressursgrunnlaget

Hol kommune ønsker vekst i nye og etablerte næringer. Et viktig mål er å diversifisere næringslivet for å gjøre det mer robust. Koronapandemien var en krevende tid for alle kommuner med en stor reiselivsnæring. Hol kommunes avhengighet av reiselivet og sårbarheten det medfører ble synlig da reiserestriksjonene rammet reiselivet hardt. Fra 2019 til 2020 var det blant annet en halvering i antall kommersielle gjestedøgn på hotell og camping. Forbud mot å overnatte i andre kommuner enn egen kommune var et svært inngripende tiltak, kanskje det verst tenkelige tiltaket for en reiselivskommune som Hol. Når det såkalte «hytteforbudet» forsvant våren 2020 fikk imidlertid Hols næringsliv produksjon og utvikling i flere næringer igjen.

Vår vurdering er at reiselivet i Hol er relativt robust. God balanse mellom gjestedøgn i fritidsboliger og på kommersielle overnattingssteder reduserer risikoen forbundet med makroøkonomiske konjunkturer og andre kriser. Bruk av fritidsboliger og tilhørende forbruk er stabilt over tid og blir som et sikkerhetsnett for serveringsteder, opplevelsesaktører og varehandelen hvis annen turisme uteblir. Den balanserte sammensetningen viste seg verdifull under koronapandemien, for på tross av bortfallet av tilnærmet alle de utenlandske tilreisende, var det en boom i hyttebruk. Ellers beveger også reiselivets hovedmarkeder seg i ulik retning over konjunkturerne: Forretningsmarkedet vokser når norsk økonomi går bra, mens turismen øker når norsk økonomi og norsk krone svekkes. En reiselivsnæring som evner å tilpasse seg mellom forretningsreiser og turisme er relativt robust for makroøkonomiske endringer. At reiselivet er en stor næring i Hol kommune gir derfor ikke behov for diversifisering i seg selv.

I den videre næringsutviklingen bør ikke målet om diversifisering ikke går på bekostning av vekst i etablerte næringer. Stor ressursbruk på tiltak for å bidra til diversifisering kan være lite optimalt hvis tiltak for utvikling i etablerte næringer samtidig må nedprioriteres. Lavere vekst innen de etablerte næringene vil ha konsekvenser for verdiskaping og sysselsetting i næringslivet samlet, samt befolkningsutviklingen. Det er derfor viktig å veie hensynene om diversifisering og effektivitet mot hverandre og bruke ressursene så optimalt som mulig.

Spesialisering og samhandel bidrar til produktivtetsvekst og dermed velstandsvekst. Små kommuner bør spesialisere seg på sine komparative fortrinn, og samhandle om innovasjonspolitik og kompetanseutvikling med andre kommuner i større regioner. Kommuner har en viktig rolle å spille i næringsutvikling, men begrensede ressurser krever fokusert innsats med utgangspunkt i eget ressursgrunnlag. Etter vår mening bør Hol kommunes næringsstrategi ha målsetning om å utvikle og skape næringsvirksomhet med utgangspunkt i dagens

næringsstruktur. Videre kan kommunen samarbeide med regionale aktører som Regionrådet Hallingdal om å gjennomføre prosjekter som kan bidra til økt innovasjon, kompetanseutvikling, tilflytting og vekst i hele regionen.

Menons analyse av Hols muligheter og våre anbefalinger handler derfor først og fremst muligheter og tiltak knyttet til utvikling av reiselivsnæringen, bygg- og anleggsnæringen og handelsnæringen. Lykkes Hol kommune med å utvikle disse næringene, vil resten av næringslivet nyte godt av indirekte effekter gjennom økt lokal etterspørsel, et større lokalt arbeidsmarked og andre positive virkninger av å ha et lokalsamfunn i vekst.

3.2. Hva er Hols muligheter?

Menon har gjennom 18 intervju og workshop identifisert en del vekstmuligheter for næringslivet i Hol kommune, både på kort sikt og litt lengre sikt. Vi presenterer i det følgende fire konkrete vekstmuligheter.

3.2.1. Økt bruk av fritidsboliger og økt forbruk kan gi stor lokal omsetning

Hol er en av landets største hyttekommuner som huset hele 5700 fritidsboliger i 2021. Hol kommune har nærmere 4 500 innbyggere, noe som betyr at det er 1,3 fritidsboliger per innbygger. I perioden 2016 til 2019 var Hol blant kommunene med flest hyttesalg i hele Norge. I samme periode var Hol den fjellhyttekommunen med høyest gjennomsnittlig prisenivå. I tillegg er Hol, sammen med Øyer og Trysil, den fjellhyttekommunen med flest fritidsboliger til over 5 millioner kroner (SSB, 2020). Hytteeierne i kommunen er ressurssterk gruppe med gjennomsnittlig god økonomi og høy kompetanse innen ulike felt.

Menons beregninger i rapporten «Økonomisk analyse av reiselivet i Hol» tilsier at fritidsboligene skaper 950 000 gjestedøgn fra besøkende til kommunen. Hvis vi antar at hver fritidsbolig disponeres av fire personer, er det over 20 000 ulike mennesker i ulike aldre som besøker fritidsboligene jevnlig. Selv om fritidsboligbesøkende allerede bidrar til en stor andel av næringslivets verdiskaping i kommunen, tror Menon det kan være mulig øke omsetningen fra denne gruppen tilreisende. Vi tror fortsatt det er udekkede behov for opplevelser blant barnefamilier med små og større barn, blant eldre og blant ungdommer. Det innebærer muligheter for produktutvikling og fremtidig verdiskaping, men krever først en markedskartlegging og deretter finansiering og utviklingsarbeid. Det er flere interessante prosjekter rettet mot fritidsboligbrukere i Hallingdal.

Flå Ferdig Levert er et samarbeid mellom Flå Vekst, Norsk Reiselivsfagskole og Hallingdal Næringshage. Dette er et forprosjekt som ser på etablering av leveransetjenester for varer og tjenester mellom sentrum og hyttefelt/innbyggere. Prosjektet går ut på å kartlegge hyttebesøkendes behov gjennom en spørreundersøkelse, sette sammen tilpassede tjenester og formidle tjenestene på en nettside. Norsk Reiselivsfagskole på Geilo har prosjektansvaret ved Mikkell Magnussen. Spørreundersøkelsen viser at det er interesse for en rekke nye tjenester. Det er blant annet stor interesse for å få fraktet opp matvarer, take away/catering, og drikkevarer fra Vinmonopolet. Kun henholdsvis 13, 25 og 25 prosent mener de aldri ville benyttet seg av disse tjenestene. For matvarer har hele 38 prosent svart at de ville benyttet seg av det mer enn seks ganger i året. Av andre tjenester er det stor interesse for snømåking og vedlevering. Undersøkelsen viser også at det er etterspørsel etter kurs, spesielt innen fritidsliv og sportsaktiviteter.

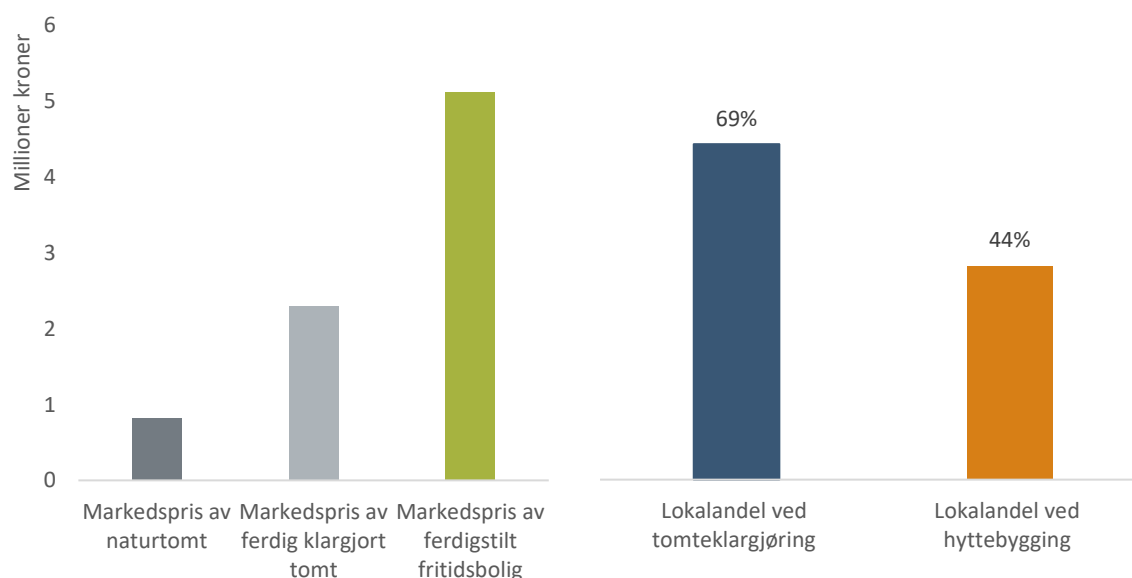
Et eksempel på god formidling av tjenester til fritidsboligbrukerne er hytteportalen til Visit Nesbyen. Hytteportalen gir en bred oversikt over tilbud av tomter, fritidsboliger, varer til hjemlevering og tjenester tilpasset fritidsboligbesøkende (helsetjenester, bilpleie etc.). Dette er et tiltak som tilgjengeliggjør eksisterende tilbud for fritidsboligbesøkende, og hvis portalen oppnår god trafikk, vil et slikt tiltak sannsynligvis øke omsetningen for lokalt næringsliv.

Ellers kan tiltak som bidrar til at fritidsboligene brukes enda mer, også i ukedagene, gi langsiktige positive virkninger for lokalsamfunnet. Koronapandemien har endret folks arbeidsvaner, og økt bruk av hjemmekontor gir Hol kommune mulighet til å tiltrekke seg hytteeierne i større deler av uken og året. Tilgang til gode kontorlokaler, tilrettelagt infrastruktur og utstyr kan være viktig for å mange arbeidstakere som ønsker å bo mer på hytta. Kontorfellesskap kan også gi grobunn for ny gründervirksomhet og nye arbeidsplasser, innovasjoner og bedriftsetableringer i kommunen. Man har allerede sett at enkelte har flyttet til Hol som følge av muligheten for hjemmekontor som ble utbredt i forbindelse med koronapandemien. Dette er et tegn på at dette er en reell mulighet til å tiltrekke seg arbeidskraft og gode fasiliteter vil øke Hol attraksjon for denne gruppen.

3.2.2. Øke lokale bygg- og anleggsaktørers andel av fritidsboligmarkedet

Menon har gjennomført en Delphi-studie⁷ av fritidsboligmarkedet i Hol kommune. Studien består av strukturerte intervjuer med personer med ekspertise innen markedet for utbygging og vedlikehold av fritidsboliger i Hol kommune. Et resultat vi finner er markedsprisen av en naturtomt regulert for fritidsbolig, en ferdig klargjort tomt og en ferdigstilt fritidsbolig i snitt er oppgitt til å være henholdsvis 825 000 kroner, 2 300 000 kroner og 5 125 000 kroner. Prisene stemmer godt med det vi finner fra offentlige prisstatistikker og egne undersøkelser på Finn.no. Videre finner vi at en større andel av omsetningen knyttet til tomteklargjøring blir igjen i regionen, relativt til hyttebyggingen. Delphi-studien viser at lokalandelen av leilighetsutbygging er lavere enn lokalandelen for hytter i gjennomsnitt. Dette forklares med at lokale aktører ikke har kapasitet til og erfaring med å bygge større fritidsleilighetskomplekser, slik at større selskaper fra andre deler av landet i stor grad tar disse oppdragene.

Figur 17: a) Anslag på markedspris for naturtomt regulert for fritidsboligformål, ferdig klargjort fritidsboligtomt og ferdigstilt fritidsbolig. b) Anslag på lokalandelen av tomteklargjøring og hyttebygging (ikke leilighetsbygg). Kilde: Menon

I rapporten «Økonomisk analyse av reiselivet i Hol» anslår Menon at fritidsboligutbygging genererer omtrent 350 millioner kroner blant aktører i bygg- og anleggsbransjen i Hol kommune. I beregningene har vi lagt til grunn en

⁷ Metoden består av to runder der den første runden går ut på å samle inn svarene fra respondentene på en rekke spørsmål. I den andre runden sammenstilles gjennomsnittstall med respondentenes egne estimater og de får mulighet til å justere de opprinnelige svarene. Formålet med bruken av Delphi-metoden i prosjektet er å få et godt analysegrunnlag for beregning av lokale økonomiske ringvirkninger av fritidsboligutbyggingen.

utbygging av 96 fritidsboligbygg, på linje med utbyggingstakten som har vært i Hol siden 2015. Vi antar at det ble bygget 90 hytter og 90 leiligheter, hvor vi har tatt høyde for at leilighetene som blir bygget i gjennomsnitt har høyere salgspris enn hytter, og at tomtepris og anleggsarbeid er lavere per leilighetsenhet.

Ved å øke den lokale andelen av arbeidet vil verdiskapingen og sysselsettingen i bygg- og anleggsbransjen i Hol øke for et gitt utbyggingsnivå. Hvis man øker lokalandelen av fritidsboligbyggingen med tjue prosentpoeng vil eksempelvis omsetningen i bygg- og anleggsbransjen øke med omtrent 180 millioner kroner, noe som tilsvarer rundt 50-60 ansatte gitt dagens omsetning per ansatte i næringen i Hol.

3.2.3. Utvide destinasjonssamarbeidet til hele næringslivet

Reiselivet i Hol består både av bedrifter fra tradisjonelle reiselivsbransjer som opplevelser, overnatting, servering og transport, men også varehandel og bygg- og anleggsbransjen, som har over halvparten av sine inntekter fra besøkendes forbruk og investeringer. Faktisk skaper besøkendes forbruk og investeringer mer verdiskaping i andre næringer enn i den tradisjonelle reiselivsnæringen. Bedriftene som har inntekter fra besøkende til kommunen er komplementære fordi de tilbyr ulike nødvendige tjenester til de samme besøkende. I tillegg er disse bedriftene komplementære med fellesgoder som natur, tilretteleggende infrastruktur som stier og løyper, og kultur som bidrar til destinasjonens attraktivitet.

Reiselivsnæringen, varehandelen og bygg- og anleggsbransjen er avhengig av god kvalitet på fellesgodene som tiltrekker turistene, og det er verdifullt å samarbeide for å ta vare på og tilrettelegge slike fellesgoder. Fellesgoder og tjenester destinasjonsselskap produserer for vil øke næringslivets i Hols konkurranseevne og skape inntekter og arbeidsplasser i kommunen. I tillegg kommer fellesgodene til direkte til nytte for lokalbefolkningen og øker bostedsattraktivitet i kommunen.

Figur 18: Illustrasjon av destinasjonsselskapenes rolle i reiselivet

Ettersom internett og sosiale medier blir viktigere i markedsføringen, blir betydningen av gode kundeopplevelser enda viktigere. Destinasjonsselskap bør da logisk sett ta større ansvar for å utvikle opplevelsen av destinasjoner, og sikre fellesgoder for reiselivet. Innovasjon Norge skriver i reiselivsstrategi at det er «*behov for å fornye organiseringen på reisemålnivå, styrke samspillet i næringen, løfte innovasjon og omstilling, utforske finansieringsmodeller og modeller for destinasjonsledelse*» (Innovasjon Norge, Nasjonal reiselivsstrategi 2030, s. 65).

Å lede destinasjonen inkluderer både kartlegge besøkendes behov, tilgjengeliggjøre tjenester og produsere fellesgoder, og slik skape unike opplevelser som markedsføres av kundene. I Hols tilfelle kan det være naturlig at Visit Geilo tar en aktiv rolle i å utvikle Geilo som basedestinasjon, gjerne i samspill med en satsning på bærekraft og nasjonalparkprofilen. Det innebærer å identifisere behovet for produkter og tjenester, og koordinere og

samarbeid med aktører som kan levere det. I tillegg bør de deler av næringslivet som har inntekter fra besøkende involveres i destinasjonsselskapet og ta ansvar for finansiering av destinasjonsselskapet. I dag er det stort sett kun reiselivsnæringen som finansierer destinasjonssamarbeidet, mens bygg- og anleggsbransjen og handelsnæringen bidrar i liten grad.

3.2.4. Geilo kan bli mer kjent for bærekraft og nasjonalparker

Det synes å være et uutnyttet potensial i utvikling og profilering av merkenavnene Geilo og Hol i «grønn»-retning og fremheve grønn mobilitet, merket for bærekraftig reisemål og nasjonalparkene med spektakulær fjellnatur og villrein i nasjonalparkene i området.

I Geilo og Hol er det flere prosjekter som kan på hver sitt vis kan bygge opp under en bærekraftig profil. Nylig er Geilo stasjon blitt utvidet slik at tog fra øst og vest kan ankomme stasjonen på samme tidspunkt. I tillegg har det blitt bygget en ny stor gangbro fra stasjonsområdet over bilveien, opp til en tomt det SkiGeilo ønsker å plassere basestasjonen til en ny taubane. Taubanen skal knytte Geilo sentrum, til Geilohovda og ned i Havsdalen, hvor det skal videreutvikles et fritidsboligområde i tilknytning til skisenteret. Taubaneprosjektet og BaneNors investeringer kan bidra til at besøkende kan reise kollektivt fra sentrum av Norges to største byer til fritidsboligen og skisenteret. Kombinert med gratisbusser fra fritidsboligfelt mellom skisentrene og sentrum, finansiert av SkiGeilo, kan Geilo bli den best tilrettelagte destinasjonen for grønn mobilitet i Norge.

Geilo er også blitt merket som bærekraftig reisemål. Merket bygger på en standard som setter krav til reisemålets evne til bærekraftig virksomhet og utvikling, og gis til destinasjoner som arbeider for å redusere reiselivets negative påvirkning på miljøet. Bærekraftsmerking forutsetter at reisemålet tar vare på natur, kultur og miljø, styrker sosiale verdier og er økonomisk levedyktig.

Selv om Geilo skiltes som nasjonalparklandsby og Hol som nasjonalparkkommune langs bilveier og på enkelte nettsider, så synes ikke profileringen av nasjonalparkstatusen å være ferdigutviklet og fullt utnyttet. Det eksisterer for eksempel ikke en egen nettportal for verken nasjonalparklandsbyen eller -kommunen, det er lite tilgjengelig informasjon om hva en slik status innebærer og det er ikke et tilknyttet besøkssenter eller lignende informasjonssenter i kommunen. Man søkte om et nasjonalparksenter knyttet til Hardangervidda nasjonalpark i kommunen for en del år tilbake, men tapte kampen mot Eidfjord og Skinnarbu ovenfor Miljødirektoratet. Samtidig er det mulighet knyttet til Hallingskarvet nasjonalpark hvor det ikke er tilknyttet et nasjonalparksenter per i dag. Et slikt senter kunne blitt en viktig attraksjon for turister på reise mellom øst og vest, og et verdifullt tilskudd til Geilo profil som bærekraftig reisemål.⁸

⁸Selv om autorisasjonen som nasjonalparksenter gjøres av Miljødirektoratet, skjer ofte etableringen av senteret og søknaden om autorisasjon etter lokalt initiativ. Kommune, lokalt næringsliv og enkeltpersoner lokalt har vært viktige ved etablering av sentre andre steder (Handberg m.fl. 2021).

En **nasjonalparkkommune** har områder som er vernet som nasjonalpark. Kommunen skal aktivt legge til rette for besøkende som vil oppleve nasjonalparkene og områdene rundt, samtidig som natur- og verneverdier blir tatt vare på. Hver nasjonalparkkommune har et tettsted hvor du som besøkende skal kunne finne servicefunksjoner, som informasjon, overnatting, matservering og dagligvarehandel. I tillegg har alle nasjonalparkkommunene turmuligheter og merkede stier. En **nasjonalparklandsby** skal videre være en naturlig innfallspport til nasjonalparken, gi informasjon om å ferdes i nasjonalparken, tilby grunnleggende servicefunksjoner og ha en tydelig og gjennomført miljøprofil som gjenspeiles i landsbyens utvikling.

Hallingskarvet nasjonalpark ligger i nord for Geilo. Fjellmassivet Hallingskarvet hviler på viddene rundt, med bratte skrenter mot nord og sør og Folarskardnuten ragende på toppen, 1933 meter over havet. Mellom det karrige høyfjellsplatået og det frodige området rundt ligger den karakteristiske brattkanten som har gitt navnet til Hallingskarvet: Skarv betyr nakent fjell. De flere hundre meter høye skrentene som karakteriserer Hallingskarvet er nærmest uangripelige, men høyfjellsplatået er ikke umerka etter harde år: De dype botnene som skjærer seg inn fra nordsida viser tidens tann. Erosjonen har ført til at den harde gneisen i Hallingskarvet står alene igjen, heva over viddene rundt. Hallingskarvet er lett tilgjengelig, også for barnefamilier. Ta den miljøvennlige varianten når du besøker Hallingskarvet: Togsinnene til Bergensbanen sneier nesten nasjonalparkgrensa.

Hardangervidda nasjonalpark sør for Geilo dekker Nord-Europas største høyfjellsslette og skifter mellom bratte vestlandsfjell i Hardanger og slakt, dovent viddelandskap i øst. Hardangervidda framstår som et massivt og uendelig landskap bestående av urørt natur. Omtrent halve viddeplatået er vernet som nasjonalpark. I tillegg er 551 km² med Hardangerjøkulen i nord og et område på 299 km² øst for Møsvatn i sør vernet som landskapsvernområde. Over halve nasjonalparken er privat grunn som har vært høstet ved jakt, fiske, setring og beite i uminnelige tider. Her finnes det flere tusen år gamle minner om villreinjakt. Mange gårdsbruk, spesielt i Hardanger, hadde seter opptil flere dagsmarsjer innover vidda. Gamle støler og steinbuer smykker landskapet og har stor kulturhistorisk verdi.

3.3. Hva kan Hol kommune gjøre?

Basert på mulighetene som ble beskrevet i forrige kapittel, vi vil nå presentere noen forslag til innsatsområder og hvordan kommunen kan bistå næringslivet for å realisere hver av mulighetene.

3.3.1. Utvikle en ny næringsstrategi

Både fra oppdragsgiver, men også gjennom intervjuer, har det kommet frem at en tydelig næringsstrategi for Hol savnes. Mangel på en strategi gjør det vanskelig for aktørene å vite hvordan de kan bidra til næringsutviklingen i kommunen. Hol kommune har imidlertid allerede påbegynt et slikt strategiarbeid. Kommunen anbefales å inkludere næringslivet underveis i arbeidet og kommunisere planen godt når den er ferdigstilt. Slik kan prosessen bidra til aktørenes følelse av eierskap til næringsstrategien slik at næringslivet og kommunen arbeider mot felles mål. En ny næringsstrategi vil kunne bidra til at kommunen tar en fremoverlent rolle overfor aktørene i næringslivet og at det kan samarbeides godt om utviklingsprosjekter.

Et sentralt virkemiddel for å understøtte næringsstrategien er næringsfondet. Det blir viktig at investeringer gjennom næringsfondet er i tråd med kommunens næringsstrategi, slik at man sikrer en helhetlig satsing. Hol Kommune kan vurdere å bruke fondet mer strategisk, slik enkelte andre kommuner gjør i dag. Et eksempel på

det er Sandefjord kommune som forvalter et næringsfond som beskrives som en «budsjettpost» med tilgjengelige midler for næringsutvikling. Målet for fondet er å sikre tilgjengelige midler til å igangsette relevante prosjekter raskt sånn at de kan bistå også når bedriftene har begrenset med tid. I tildelingsprosessene bør Hol kommune også sørge for at de ikke smører midlene for tynt ut sånn at store deler av støtten blir spist opp av tid som går med til søking, administrasjon og rapportering. I stedet bør støtten per bedrift være såpass stor at den har utløsende effekt på utviklingsprosjekter.

3.3.2. Styrke bygg- og anleggsbransjen

Ifølge lokale aktører fra bygg- og anleggsnæringen skyldes en relativt lav lokal markedsandel innen fritidsboligbygging flere faktorer, deriblant kapasitetsutfordringer, prosjektstørrelse i forhold til bedriftsstørrelse og mangel på arbeidskraft innen bygg- og anleggsbransjen.

Kapasitetsutfordringene kan knyttes til størrelsen på markedet; det bygges rett og slett for mye til at de lokale klarer å dekke etterspørselen per i dag. Mange av fritidsboligutbyggingsprosjektene i Hol er store prosjekter, som for eksempel leilighetsbygg. Den lokale bygg og anleggsbransjen står relativt svakere i konkurranse om slike store oppdrag. Dette er fordi store oppdrag krever mye kapasitet over tid og lokale aktører er stort sett for små til å kunne håndtere det. Samarbeid mellom lokale bedrifter for å vinne større prosjekter er det ikke vanlig praksis i dag.

Utvikling av samarbeid i bygg- og anleggsnæringen kan øke konkurranseevnen i markedet for store oppdrag. Kommunen kunne ta initiativ til møteplasser der aktørene kan utveksle kunnskap, erfaring og danne samarbeid. Et slikt samarbeid kan også støttes med rådgivning og veiledning gjennom Innovasjon Norges program for bedriftsnettverk⁹. Ordningen er særlig rettet mot små og mellomstore bedrifter med felles behov og komplementære ressurser. Kommunene kan bidra med å identifisere og knytte sammen relevante bedrifter og bistå i søknadsarbeidet etter midler fra Innovasjon Norge. Det er flere stordriftsfordeler i å bygge ut fritidsboligområder og selge fritidsboliger, slik at å samle seg i nettverk og mulig konsolidere bedrifter på sikt kan øke profitt og mulig øke lokalandelene av markedet.

Bedriftenes kapasitet begrenses av mangel på arbeidskraft. Kommunen bør arbeide for å øke sysselsettingen i bransjen, både gjennom rekruttering til utdanningssystemet og for å tiltrekke seg arbeidskraft utenfra. Et konkret tiltak for å få til det er å bygge boliger for arbeidskraft. Mangel på boliger er en utfordring for mange næringer i Hol i dag og en viktig grunn til at det er problemer med å få arbeidskraft i kommunen. Det pekes på at mindre boliger eller hybelløsninger er ideelt for formålet heller enn større enmannsboliger. Dette er en utfordring som kommunen allerede har begynt å ta fatt på gjennom deres boligstrategi som ble vedtatt i 2022.

Kommunen kan også legge til rette for at bedriftene vokser seg større. I dag er det en skepsis til å gjøre det på grunn av usikkerheten og svingningene i markedet som kan føre til at aktørene får for lite å gjøre i nedgangstider. Kommunen kan fjerne noe av den usikkerheten ved å sette i gang egne prosjekter i nedgangstider for å holde aktiviteten oppe. Gjennom offentlige anskaffelser kan kommunen også bidra til å øke lokalandelen ved å vekke lokal tilknytning høyere ved offentlige anskaffelser.

⁹ www.innovasjon Norge.no/no/tjenester/innovasjon-og-utvikling/samarbeid-klynger-nettverk/bedriftsnettverk/ [18.04.22].

3.3.3. Innovasjon i tjenester rettet mot fritidsboligbesøkende

For å skape nye tjenester til besøkende er man avhengig av private initiativ. Det er likevel flere tiltak kommunen kan gjøre for å stimulere til denne typen tjenesteinnovasjon. Kommunen anbefales å være tett på fritidsbeboerne og søke forstå deres behov. Det kan de gjøre gjennom å være initiativtaker for markedsundersøkelser eller opprette systemer det fritidsbeboerne kan sende inn ønsker. Dette vil gi verdifull informasjon om hva slags typer tjenester som etterspørres og vil øke sannsynligheten for suksess, til glede for både fritidsbeboerne og de private aktørene. Ellers bør næringsavdelingen holde seg orientert om de relevante prosjektene som gjennomføres i Hol og i andre fritidsboligkommuner. Hvis tiltak andre deler av landet viser seg vellykkede vil kommunen kunne legge til rette eller selv iverksette lignende tiltak.

Kommunen bør jobbe aktivt for å få hyttebeboerne til å tilbringe flere dager i fritidsboligene. Et mulig tiltak vil være å legge til rette for fasiliteter for hjemmekontor. Kommunen har allerede satt i gang et forprosjekt som undersøker mulighetene for å etablere et kontorfellesskap på Geilo. Prosjektet går ut på å få mer kunnskap om det reelle behovet for så å vurdere om en slik etablering vil være verdifullt. Det er et svært positivt initiativ som, hvis implementert, vil komme til nytte for både hyttebeboere, lokale og potensielle tilflyttere.

3.3.4. Ta initiativ til et samlet løft for fellesgoder

Fellesgoder skaper konkurranseevne for de deler av næringslivet som har inntekter fra besøkende til Hol. I Hol, som de fleste andre reiselivskommuner, er det flere utfordringer knyttet til fellesgoder. Tre viktige typer fellesgoder med utfordringer er som følger:

Fellesgoder som må ivaretas:

1. **Naturgoder** (og kulturgoder) er fellesgoder i seg selv. Utfordringer knyttet til overforbruk, forspøpling og forurensning fører til redusert kvalitet på naturgoder (og naturopplevelser) og påvirker lokalsamfunn og næringsliv negativt. Naturgoder skaper turisme ved at mennesker ønsker å oppleve for eksempel naturlandskap og villrein.

Fellesgoder som må finansieres og produseres:

2. **Tiltak for tilrettelegging for naturopplevelser er fellesgoder.** Gjennom for eksempel investering i og drift av stier og løyper kan man redusere skade og øke menneskers glede av naturen. Besøkendes ønske om naturopplevelse legger grunnlaget for inntektene i store deler av næringslivet i Hol, og slik er skilting, sikring, rydding og belysning, og kapasitet på tilkomstveier, parkeringsmuligheter og sanitærforhold fellesgoder for næringslivet i Hol. Utfordringen er at det er vanskelig å sørge for tilstrekkelig finansiering.
3. **Destinasjonsselskap som kartlegger, koordinerer og markedsfører produkttilbud** tilgjengeliggjør og bidrar til gode besøksopplevelser og styrker destinasjonens konkurranseevne. Siden et økt antall besøkende skaper økte inntekter innen hyttebygging og -vedlikehold, varehandel, overnatting, servering og kommersielle aktiviteter og kultur, er destinasjonsarbeid et fellesgode for hele næringslivet. Igjen er utfordringen å sørge for tilstrekkelig finansiering.

Det fine med fellesgoder er alle nyter godt av godene, uten at det går ut over andres glede (opptil et visst nivå, eksempelvis når det begynner å bli kø i skisporet). Problemet med fellesgoder som må finansieres og produseres er gratispassasjerproblemet: «Alle» nyter godt av fellesgodet, men «ingen» har insentiver til finansiere å gjøre det selv. Naturgoder (punkt 1) må ivaretas gjennom en bærekraftig forvaltning og arealpolitikk, og gjennom å samle og kanalisere tur- og skigåere i sti- og løypenettverk som skåner vegetasjon, villrein og landskap. Tiltak for tilrettelegging for naturopplevelser (punkt 2) må imidlertid finansieres, og på dette feltet har Hol kommune

utviklet en særegen ordning med utbyggeravtaler knyttet til fritidsboligutbygging. Utbyggeravtalene finansierer utvikling, vedlikehold og drift av sykkeltraseer, skiløyper og stier innenfor sitt område. Utbyggere forplikter seg gjennom avtalene til å bidra med 1 % av salgssummen på fritidsboligen som skal gå til investering i utvikling. I tillegg skriver hyttekjøpere under på at man skal innbetale en årlig bidragssum til drift av løypene og stiene i sitt nærområde. Utbyggeravtalene har bidratt til langt bedre skiløyper og i tillegg nye sykkeltraseer i Hol kommune, og er en innovativ ordning for å redusere gratispassasjerproblemet.

Når det gjelder drift av løyper og stier er det imidlertid fortsatt store utfordringer knyttet til finansiering. Få fritidsboligeiere er villig til å betale det årlige bidraget til løypekjøring, det er for eksempel kun ca. 300 medlemmer i Geilo ski- og løypelag. Selv om enkelte bedrifter bidrar frivillig til drift, og kommunen også betaler for driftskostnader, oppgir sti- og løypelagene at det mangler penger til utvikling og drift av sykkeltraseer, løyper og stier.

Videre har destinasjonsselskapet Visit Geilo (punkt 3) utfordringer knyttet til finansiering av drift og utviklingsprosjekter. Utover driftsstøtte fra Hol kommune er det kun stort sett tradisjonelle reiselivsbedrifter som betaler medlemsavgift til organisasjonen. Visit Geilo må søke midler fra ulike kilder til utviklingsprosjekter, deriblant prosjektmidler fra kommunens næringsfond. Mye av tiden til destinasjonsselskapet går derfor til å sikre egen finansiering.¹⁰ Varehandel, bygg- og anleggsbransjen og grunneiere er i for liten grad bidragsyttere til destinasjonsselskapet, selv om disse næringene også nyter godt av at Hol er attraktivt for besøkende.

Prinsippet bør være slik at de som har nytte av godet er med på å betale. Den ideelt sett beste måten å sikre reiselivets fellesgoder på er å jobbe fram et samarbeid der næringslivet selv finner sammen i en markedsorientert fellesgodefinansiering. Kommunen og destinasjonsselskapet kan initiere en bred prosess for at næringslivet kan enes om prioritering og finansiering til de viktigste fellesgodene. En inkluderende prosess der hele næringslivet, grunneiere og fritidsboligeierne deltar og kommer til enighet, ville bidra til færre gratispassasjerer, bedre fellesgoder og en felles forståelse av utfordringer og muligheter, strategier og tiltak. Selv om dette er en krevende prosess finnes det eksempler på lignende destinasjoner som har fått det til.¹¹

Figur 19: Eksempel på prioriteringsliste for fellesgoder. Kilde: Menon

	Informasjon /vertskap	Pri	Trivsels-tiltak	Pri	Stier og løyper	Pri	Arrange-ment	Pri	Drift av båt	Pri	Overordnet markeds-føring og profilering	Pri
Hele året	Turistinformasjon Vertskapsrollen Drift av web Drift bookingportal	A	Trivsels-aktiviteter i sentrum. Miljø-prosjektet Et linere sentrum	A	Skilting	A					Kampanjer felles med IR, NFJ, IN	A
Barmark			Grillplasser Gapahuker Benker	A	Grunnarbeid Kvisting Sikre elver og broen	B	Oppstarts-støtte arrangement pr år	C	Sommerdrift av båt	C		
Vinter					Grunnpreparering og drenering for tidligløyper Preparering tidligløyper Preparering sesong	B	Oppstarts-støtte arrangement pr år	C				

¹⁰ Dette er et generelt problem for destinasjonsselskaper. En spørreundersøkelse i 2011 viste at opp mot 30 prosent av tiden går med til å innhente finansiering, mens bare 55 prosent av tiden går til operative aktiviteter (Jakobsen, 2011).

¹¹ Et godt eksempel er Oppdal gjennom Oppdal næringsforening. Menon har utviklet en modell for fellesgodefinansiering av reiselivet i Oppdal kommune hvor bedrifter på tvers av næringslivet ga bidrag beregnet ut ifra de ulike næringens inntekter fra turister og med verdiskaping som mål på næringenes størrelse.

Dersom destinasjonsselskapet får tilstrekkelig finansiering fra næringslivet og slipper å bruke en stor andel av tiden på å søke om finansiering, vil det kunne ta en større og mer proaktiv rolle i å utvikle, koordinere og markedsføre destinasjonen. I så fall anbefales destinasjonsselskapet særlig å ta et overordnet ansvar for å forme Geilo og Hol som nasjonalsparklandsby og -kommune og synliggjøre dette gjennom eksempelvis en egen nettportal som gir informasjon om hva en slik status innebærer. Destinasjonsselskapet eller kommunen kan også vurdere å søke igjen om å etablere et besøkssenter som kan bli en viktig attraksjon for turister på reise mellom øst og vest, og et verdifullt tilskudd til Geilos profil som bærekraftig reisemål.

3.3.5. Innovasjon og samspill med nabokommuner i Hallingdal

Innovasjon og samspill i næringslivet generelt er selve kjernen for å lykkes med økonomisk vekst. Når det gjelder samspill har Hol kommune i dag et tett samarbeid med Regionrådet Hallingdal. Der arbeides det aktivt med å gjennomføre prosjekter som kan bidra til tilflytting og vekst i regionen. I tillegg til det kan kommunen fremover søke formelle og uformelle samarbeid i større geografiske områder dersom det er hensiktsmessig. Kommunen bør vurdere om og i så fall hvordan den kan fungere som en fasilitator for samarbeid for reiselivsnæringen og andre næringer for å realisere eventuelle uutnyttede synergier.

Næringslivet i Hol har relativt lav produktivitet, og det bør jobbes for å tiltrekke bedrifter og næringer med høy produktivitet for å øke verdiskapingen i kommunen. Vi vurderer at kommunen i dag har et godt og aktivt støtteapparat til støtte oppunder innovasjon og nyetableringer, og gjør en innsats med å tilrettelegge for vekst i mindre eller nye næringer. Kommunen bør fortsette dette arbeidet. Et eksempel på er etablering av bedrifter som satser på digitalisering og automatisering. Dersom økt digitalisering og automatisering sprer seg fra gründermiljø til andre lokale næringer vil slike bedriftsetableringer gi positive ringvirkninger og øke produktiviteten på tvers av næringslivet i Hol.

En annen måte å øke produktiviteten på er å rekruttere arbeidstakere med høy kompetanse. Viken Fagskole (studiested Geilo) er en nøkkelaktør når det kommer til innovasjonsarbeidet i kommunen. Fagskolen ble etablert i 2020 og har i dag studieløp innen hotell- og restaurantdrift, reiseliv og opplevelsesutvikling, og helse. På sikt er det i tillegg planlagt å innføre et studieløp innen bygg og anlegg. Elevene i de to reiselivsrettede studieløpene har mulighet til å gjennomføre utviklingsprosjekter i tre formater; studentbedrift, praksisperiode og hovedprosjekt.

Fagskolen har et tett samarbeid med Visit Geilo og resten av reiselivet. Innimellom har næringslivet «caser» som fagskolen involverer seg i, enten som en del av et teoretisk undervisningsopplegg eller at enkelte elever tar det videre som et utviklingsprosjekt. Et eksempel på en slik idé er Helt på Vidda-festivalen som begynte som en studentbedrift, men som siden har etablert seg som en ideell forening som arrangerer for andre året på råd. Et annet eksempel på en vellykket studentbedrift gikk ut på å utvikle øl som passet til småmat, som er tradisjonelle spesialiteter fra lokalområdet. Fagskolen er altså en viktig kilde til innovasjon som kan føre til nyetableringer og øke attraktiviteten til Hol som destinasjon. Foruten bidraget til innovasjon og utvikling kan studieplassene også bidra til å øke arbeidskraft ved at en andel av studentene blir værende i kommunen etter endt studiegang. Trusselen mot videreføringen av Fagskolen er at den sliter med rekruttering. Kommunen anbefales derfor å bidra med ressurser til å øke rekrutteringen for å sikre at studiestedet kan bestå.

Vedlegg

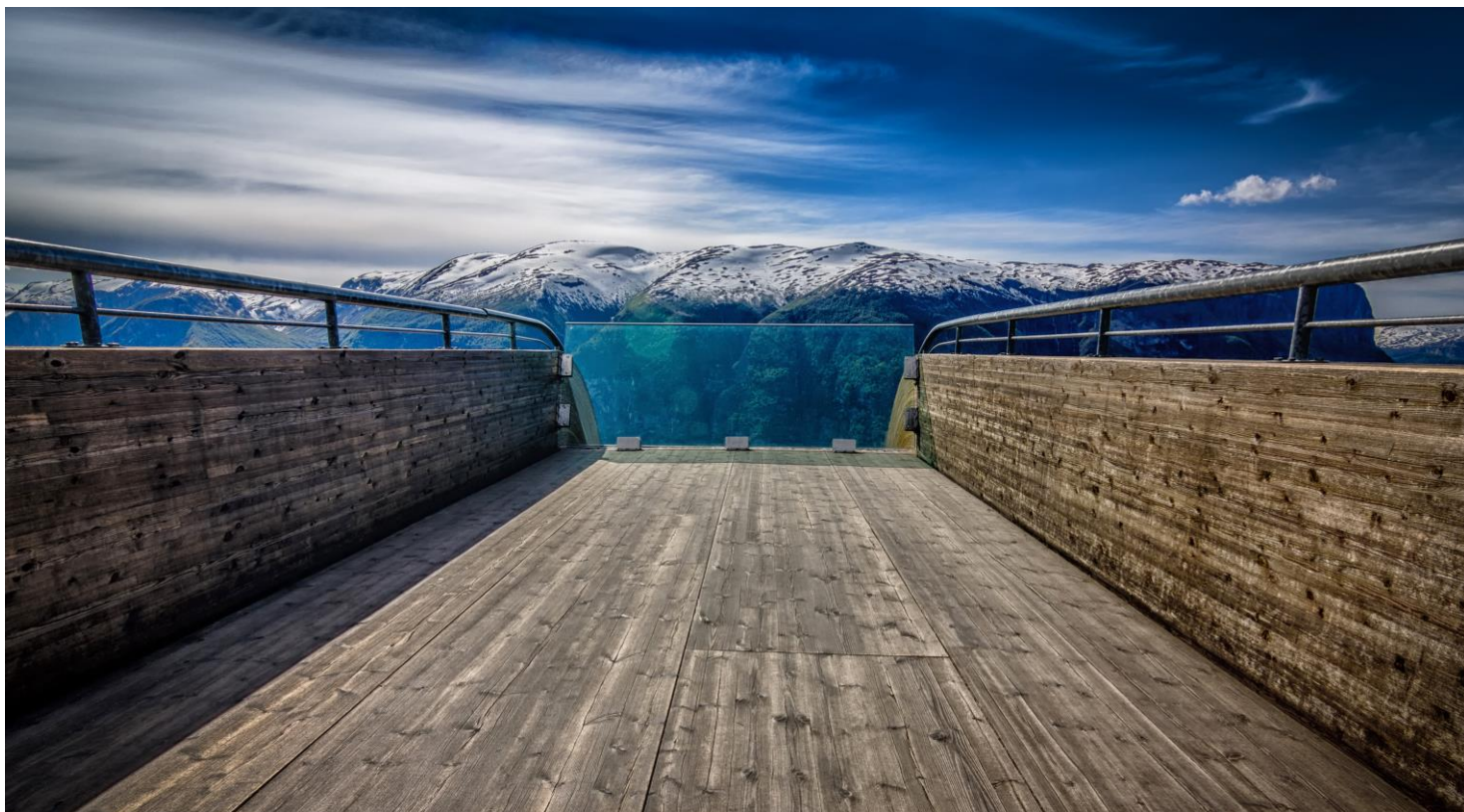
Vedlegg A: Næringsinndeling

I dette vedlegget presenterer vi en utdypende forklaring på næringsinndelingen.

Tabell A-1: Om næringsinndelingen

Næring	Forklaring
Primærnæring	Jordbruk, skogbruk og sjømat
Ferdigvarer	Produksjon av tekstiler, klær, lær og lærvarer og møbler
Annen industri	Bredt sett av teknologi- og systemindustri, forsvarsindustri og andre produksjonsbedrifter
Næringsmiddelindustri	Bearbeiding av produkter fra jordbruk, skogbruk og fiske til matvarer, fôr og drikkevarer
Forsyningsindustri	Omfatter elektrisitet-, gass- damp og varmtvannforsyning, samt vannforsyning, avløps- og renovasjonsvirksomhet
Reiseliv	Omfatter opplevelsesbedrifter formidlingsindustri, destinasjonsbedrifter, hotell og serveringsbransjen
Maritim	Omfatter virksomheter som eier, opererer, designer, bygger, leverer utstyr eller spesialiserte tjenester til alle typer skip
Prosessindustri	Prosessindustrien omfatter foredling av råvarer til halvfabrikata, blant annet bedrifter innen metall-, miljøteknologi-, papir-, kjemisk industri. Prosessindustrien foredler vann, skog og mineraler.
Finans	Omfatter finansiell formidling, forsikring, gjenforsikring, pensjonskasser og inkassovirksomhet
Andre tjenester	Forretningsmessig tjenesteyting, herunder en rekke tjenester som støtter generelle forretningsområder. Disse tjenestene skiller seg fra tjenestene i inne kunnskapstjenester ved at hovedformålet ikke er å overføre spesialisert kunnskap. Eksempler på dette er arbeidskrafttjenester, vaktjenester, rengjøringsvirksomhet og kontortjenester. Omfatter også til reklame, annonsering, medie og markedsundersøkelser.
Helse	Omfatter både helseindustri som utvikler og produserer helseprodukter, i tillegg til behandlingsleddet som består av helse og omsorgstjenester
Kunnskapstjenester	Omfatter spesialisert faglig, vitenskapelig og teknisk tjenesteyting. Disse tjenestene krever en høy utdanning og stiller spesialisert kunnskap og spesielle ferdigheter til rådighet for brukerne.
Transport og logistikk	Omfatter transport, lagring og logistikk, herunder passasjer godstransport med jernbane, rørtransport, veitransport, skipsfart eller luftfart og tjenester i tilknytning til dette som transportsentraler, godsterminaler, parkeringsanlegg og lagerdrift. Omfatter også post- og kureraktivitet
IKT	Omfatter produksjon og formidling av informasjon og kulturelle produkter, levering av midler til overføring og formidling av disse produktene, samt data og kommunikasjonstjenester og andre informasjonstjenester.
Petroleum	Olje- og gassprodusenter, leverandørindustri, raffinering og bearbeiding av petroleumsprodukter
Bygg og anlegg	Bygge- og anleggsvirksomhet, byggevareproduksjon, utvinning fra gruver og steinbrudd, utgraving av avleirede materialer som brukes i bygg og anlegg
Eiendom	Omsetning og drift av fast eiendom. Omfatter bortforpaktere, agenter og/eller meglere på ett eller flere av følgende områder: kjøp eller salg av fast

	eiendom, utleie av fast eiendom. Omfatter også oppføring av bygg kombinert med opprettholdelse av eierskap eller utlån av slike bygg og forvaltere av fast eiendom
Handel	Omfatter agentur-, engros- og detaljhandel med alle typer varer og tjenester i forbindelse med salg av både nye og brukte varer, handel med og reparasjon av motorvogner, samt utleie- og leasingvirksomhet.

Menon Economics analyserer økonomiske problemstillinger og gir råd til bedrifter, organisasjoner og myndigheter.

Vi er et medarbeidereiet konsultentselskap som opererer i grenseflatene mellom økonomi, politikk og marked.

Menon kombinerer samfunns- og bedriftsøkonomisk kompetanse innenfor fagfelt som samfunnsøkonomisk lønnsomhet, verdsetting, nærings- og konkurranseøkonomi, strategi, finans og organisasjonsdesign. Vi benytter forskningsbaserte metoder i våre analyser og jobber tett med ledende akademiske miljøer innenfor de fleste fagfelt. Alle offentlige rapporter fra Menon er tilgjengelige på vår hjemmeside www.menon.no.

+47 909 90 102 | post@menon.no | Sørkedalsveien 10 B, 0369 Oslo | menon.no